

Derin, M. (2026). Uluslararası ilişkiler kuramlarında kültürel mirasın yeri: Güç, kimlik ve güvenlik ekseninde bir analiz. *Evliya Çelebi Siyasal Bilimler Dergisi*, (7), 94-119.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARINDA KÜLTÜREL MİRASIN YERİ: GÜÇ, KİMLİK VE GÜVENLİK EKSENİNDE BİR ANALİZ¹

Murat DERİN²

Öz

Bu çalışma, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki yerini güç, kimlik ve güvenlik eksenleri ile kurumsal boyut üzerinden karşılaştırmalı biçimde incelemektedir. Kültürel miras, çoğunlukla kültürel diplomasi, kamu diplomasisi, yumuşak güç veya koruma politikaları bağlamında ele alınmaktadır. Ancak Dünya Mirası rejimi, kültürel varlıkların silahlı çatışmalarda hedef alınması, miras alanları üzerinden yürütülen aidiyet tartışmaları ve devletlerin tarihsel süreklilik anlatıları, konunun Uluslararası İlişkiler kuramları açısından daha geniş bir analitik çerçevede değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Çalışma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı karşılaştırmalı kuramsal çözümleme niteliğindedir. Realizm, liberal kurumsalcılık, inşacılık ve güvenlikleştirme teorisi, kültürel mirasın farklı boyutlarını açıklama kapasiteleri bakımından ele alınmaktadır. Realizm, kültürel mirasın egemenlik, prestij, güç projeksiyonu ve stratejik araçsallaştırma boyutunu görünür kılmaktadır. Liberal kurumsalcılık, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) başta olmak üzere uluslararası örgütler, sözleşmeler, uzman ağları ve çok taraflı koruma rejimleri üzerinden mirasın kurumsal yönünü açıklamaktadır. İnşacılık, kültürel mirası kimlik, hafıza, aidiyet ve anlam üretimi bağlamında değerlendirmektedir. Güvenlikleştirme teorisi ise mirasın tehdit, tahrip, yağma ve olağanüstü koruma söylemi içinde nasıl güvenlik alanına taşındığını göstermektedir. Çalışmanın temel sonucu, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler disiplini içinde ikincil bir inceleme alanı olarak konumlandırılmayacağıdır. Kültürel miras, güç siyaseti, uluslararası norm üretimi, kimlik inşası ve güvenlik söylemleriyle kesişen çok boyutlu bir siyasal alan niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Uluslararası İlişkiler Kuramları, Güç, Kimlik, Güvenlik, UNESCO

CULTURAL HERITAGE IN INTERNATIONAL RELATIONS THEORIES: AN ANALYSIS THROUGH THE LENSES OF POWER, IDENTITY, AND SECURITY

Abstract

This study comparatively examines the place of cultural heritage within International Relations theories through the axes of power, identity, and security, while also addressing its institutional dimension. Cultural heritage is often addressed within the frameworks of cultural diplomacy, public diplomacy, soft power, or heritage protection policies. However, the World Heritage regime, the targeting of cultural property in armed conflicts, disputes over belonging and ownership, and states' narratives of historical continuity require a broader analytical engagement with cultural heritage from the perspective of International Relations theory. The study adopts a qualitative research approach based on comparative theoretical analysis. Realism, liberal institutionalism, constructivism, and securitization theory are examined in terms of their explanatory capacity regarding different dimensions of cultural heritage. Realism highlights the relationship between cultural heritage, sovereignty, prestige, power projection, and strategic instrumentalization. Liberal institutionalism explains the institutional dimension of heritage through international organizations, conventions, expert networks, and multilateral protection regimes, particularly the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). Constructivism approaches cultural heritage as a field of identity, memory, belonging, and meaning production. Securitization theory demonstrates

¹Bu makale, 17-19 Nisan 2026 tarihlerinde Şanlıurfa'da düzenlenen III. Göbeklitepe'den Bugüne Türkiye'nin Tarihi ve Kültürel Mirası Sempozyumu'nda kabul edilen ve özeti *Bildiri Özetleri E-Kitabı*'nda yayımlanan aynı başlıklı çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, muratderin22@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7367-4223

Başvuru Tarihi (Received): 02.07.2026 **Kabul Tarihi (Accepted):** 04.09.2026

how cultural heritage is moved into the field of security through discourses of threat, destruction, looting, and emergency protection. The main conclusion of the study is that cultural heritage cannot be positioned as a secondary subject within the discipline of International Relations. Rather, it constitutes a multidimensional political field intersecting with power politics, international norm production, identity construction, and security discourses.

Keywords: Cultural Heritage, International Relations Theories, Power, Identity, Security, UNESCO

Giriş

Kültürel miras, uluslararası siyasetin giderek daha görünür hale gelen tartışma alanlarından biri haline gelmiştir. Tarihî yapılar, arkeolojik alanlar, kutsal mekânlar, müzeler, anıtlar, kültürel peyzajlar ve somut olmayan miras unsurları, günümüzde yalnızca geçmişe ait kültürel değerlerin korunması bağlamında ele alınmamaktadır. Smith'in vurguladığı üzere miras, nesnelerin ve mekânların korunmasından ibaret bir alan olmaktan ziyade hafıza, kimlik, aidiyet ve anlam üretimiyle ilişkili toplumsal bir süreçtir (Smith, 2006). Bu nedenle kültürel miras unsurları, devletlerin tarihsel süreklilik anlatılarında, uluslararası görünürlük arayışlarında, kimlik politikalarında, norm üretim süreçlerinde ve güvenlik söylemlerinde işlevsel bir konum kazanmaktadır. UNESCO Dünya Mirası rejimi ve “üstün evrensel değer” kavramı, kültürel mirasın uluslararası normlar, temsil biçimleri ve kurumsal yönetim mekanizmaları içinde anlam kazandığını göstermektedir (UNESCO, 1972; Labadi, 2013). Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilme süreçleri, ihtilafli tarihsel alanlara ilişkin aidiyet iddiaları, savaş ve çatışma ortamlarında kültürel varlıkların hedef alınması, mirasın diplomatik ve hukuki mekanizmalar aracılığıyla korunmaya çalışılması, bu alanın Uluslararası İlişkiler disiplini açısından kuramsal düzeyde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (O'Keefe, 2006; Winter, 2015; Meskill & Liuzza, 2022).

Bu çerçevede kültürel miras literatürü, mirası yalnızca maddi varlıklar veya korunması gereken tarihî nesneler toplamı olarak görmeyen geniş bir tartışma alanı sunmaktadır. Bu yaklaşım, kültürel mirasın toplumsal ve siyasal bağlamdan bağımsız biçimde ele alınamayacağını göstermektedir. Labadi de UNESCO Dünya Mirası rejiminin merkezinde yer alan “üstün evrensel değer” kavramını, teknik bir koruma ölçütü olmanın ötesinde değer, temsil, ulus inşası, kültürel çeşitlilik, otantiklik ve sürdürülebilirlik tartışmalarıyla ilişkili bir çerçeve içinde incelemektedir (Labadi, 2013). Bu perspektifler, kültürel mirasın yalnızca geçmişin korunmasıyla sınırlı kalmadığını, bugünün siyasal, toplumsal ve uluslararası düzen arayışlarıyla doğrudan ilişkilendiğini göstermektedir.

Uluslararası İlişkiler literatüründe kültürel miras çoğunlukla kültürel diplomasi, kamu diplomasisi ve yumuşak güç tartışmaları içinde ele alınmıştır. Nye'in yumuşak güç kavramsallaştırması, devletlerin zorlama veya maddi teşvik araçlarının yanında çekicilik, meşruiyet, kültür, değerler ve politikaların algılanma biçimi üzerinden de uluslararası sonuçlar üretebildiğini vurgulamaktadır (Nye, 2004). Bu çerçevede kültürel miras, bir ülkenin tarihsel derinlik, medeniyet birikimi ve kültürel çekicilik üretme kapasitesi bakımından önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte kültürel mirasın uluslararası siyasetteki rolü, yumuşak güç ve tanıtım kapasitesinin ötesinde egemenlik, iş birliği, kimlik üretimi ve güvenlik söylemleriyle kesişen daha geniş bir çerçevede ele alınmalıdır. Miras alanları ve miras söylemleri, bu nedenle kimi zaman egemenlik iddiası, kimi zaman uluslararası iş birliği, kimi zaman kolektif kimlik üretimi, kimi zaman da tehdit ve güvenlik söylemiyle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içinde daha sistematik biçimde konumlandırılması gerekmektedir. Realist yaklaşım açısından kültürel miras, egemenlik, prestij, güç projeksiyonu ve jeopolitik rekabetle ilişkili bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Tarihî mekânların denetimi, arkeolojik mirasın sahiplenilmesi, sınır ve aidiyet tartışmalarında geçmişe ilişkin anlatıların kullanılması, kültürel mirasın güç siyasetiyle bağını görünür kılmaktadır. Liberal kurumsalcılık açısından kültürel miras, uluslararası rejimler, sözleşmeler, uzmanlık ağları, norm üretimi ve kurumsal iş birliği bağlamında anlam kazanmaktadır. UNESCO'nun 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi ile 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, kültürel miras alanında uluslararası normatif çerçevenin kurumsallaşmasına katkı sunmuştur (UNESCO, 1972; UNESCO, 2003).

İnşacı yaklaşım, kültürel mirası kimlik, hafıza ve anlam üretimi üzerinden değerlendirmeye imkân tanımaktadır. Miras unsurları, toplulukların ve devletlerin kendilerini nasıl tanımladıkları, geçmişle nasıl ilişki kurdukları ve uluslararası alanda hangi tarihsel anlatılar üzerinden meşruiyet ürettikleri bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda kültürel miras, sabit bir tarihsel kalıntıdan çok, sürekli yeniden yorumlanan ve temsil edilen dinamik bir anlam alanı olarak ele alınmalıdır. Güvenikleştirme teorisi ise kültürel mirasın belirli koşullar altında tehdit söyleminin parçası haline geldiğini göstermektedir. Özellikle silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların tahrip edilmesi, yağmalanması veya hedef alınması, mirasın korunmasını yalnızca kültür politikası alanından çıkararak güvenlik, uluslararası hukuk ve insani sorumluluk tartışmalarıyla ilişkilendirmektedir. O'Keefe'in silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların korunmasına ilişkin çalışması, bu alanın uluslararası hukuk ve güvenlik tartışmaları bakımından taşıdığı önemi açık biçimde ortaya koymaktadır (O'Keefe, 2006).

Bu çalışma, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki yerini güç, kimlik ve güvenlik eksenlerinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmiştir: Kültürel miras, Uluslararası İlişkiler kuramları tarafından nasıl anlamlandırılmaktadır ve güç, kimlik ve güvenlik boyutları bu kuramsal yaklaşımlar içinde nasıl farklılaşmaktadır? Bu soru çerçevesinde realizm, liberal kurumsalcılık, inşacılık ve güvenikleştirme teorisinin kültürel mirası açıklama kapasiteleri karşılaştırmalı biçimde değerlendirilecektir. Her bir yaklaşımın miras alanını hangi kavramsal araçlarla ele aldığı, hangi boyutları görünür kıldığı ve hangi sınırlılıklar içinde kaldığı tartışılacaktır.

Çalışmanın temel argümanı, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler disiplininde ikincil veya tamamlayıcı bir konu olarak ele alınmasının analitik açıdan yetersiz kaldığıdır. Kültürel miras, devletlerin güç ve prestij arayışları, uluslararası kurumların norm üretme kapasitesi, toplulukların kimlik ve hafıza inşası, çatışma ortamlarında güvenlik söylemlerinin oluşumu bakımından çok katmanlı bir siyasal alan oluşturmaktadır. Bu nedenle kültürel mirasın, kültürel diplomasi ve yumuşak güç tartışmalarının ötesine geçen bir kuramsal çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışma, bu ihtiyaca cevap vermek amacıyla kültürel mirası Uluslararası İlişkiler kuramlarının temel kavramlarıyla ilişkilendiren karşılaştırmalı bir analiz ortaya koymaktadır.

Yöntemsel olarak çalışma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı karşılaştırmalı kuramsal çözümleme niteliğindedir. Araştırmada temel Uluslararası İlişkiler kuramları ile kültürel miras, miras diplomasisi, UNESCO yönetişimi, yumuşak güç ve kültürel varlıkların korunması literatürü birlikte değerlendirilmektedir. Çalışma belirli bir ülke, bölge veya tekil vaka

incelemesi üretmekten ziyade, kültürel mirasın farklı kuramsal yaklaşımlar içindeki analitik konumunu sistematikleştirmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma, ileride Türkiye'nin kültürel miras diplomasisi, UNESCO karar süreçleri, ihtilaflı miras alanları veya çatışma bölgelerinde kültürel varlıkların korunması gibi başlıklarda yürütülebilecek ampirik araştırmalar için kuramsal bir zemin sunmayı amaçlamaktadır.

Makale şu şekilde yapılandırılmıştır. İlk bölümde kültürel miras, diplomasi ve uluslararası siyaset literatürü ele alınacaktır. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi ve analitik çerçevesi açıklanacaktır. Üçüncü bölümde realizmin kültürel mirası güç, egemenlik ve prestij bağlamında nasıl anlamlandırdığı tartışılacaktır. Dördüncü bölümde liberal kurumsalcılık açısından UNESCO, uluslararası sözleşmeler ve miras yönetişimi incelenecektir. Beşinci bölümde inşacılık çerçevesinde kültürel mirasın kimlik, hafıza ve anlam üretimindeki rolü değerlendirilecektir. Altıncı bölümde güvenlikleştirme teorisi aracılığıyla kültürel mirasın tehdit, koruma ve olağanüstülük söylemi içindeki yeri analiz edilecektir. Son bölümde ise dört kuramsal yaklaşım karşılaştırmalı biçimde değerlendirilecek ve kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki konumuna ilişkin genel sonuçlara ulaşılabilecektir.

1. Kültürel Miras, Diplomasi ve Uluslararası Siyaset Literatürü

Kültürel miras literatürü, mirası maddi varlıklar, tarihî yapılar veya korunması gereken estetik nesneler toplamıyla sınırlayan dar yaklaşımları aşan geniş bir tartışma alanı açmaktadır. Bu literatürde miras, geçmişin bugüne aktarılan kalıntıları kadar, bu kalıntıların hangi aktörler tarafından, hangi anlamlar yüklenerek ve hangi siyasal-toplumsal bağlamlarda temsil edildiğiyle de ilişkilendirilmektedir. Smith, mirası bir “şey” olmaktan ziyade hafıza, kimlik, aidiyet, performans, yer ve anlam üretimiyle ilişkili kültürel ve toplumsal bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır (Smith, 2006). Harrison da mirasın sosyal, ekonomik, siyasal ve çevresel kaygılarla ilişkili geniş bir alan oluşturduğunu, modern dönemde mirasın yalnızca koruma pratikleriyle sınırlı kalmadığını, toplumsal anlam üretimiyle birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Harrison, 2013). Bu yaklaşımlar, kültürel mirasın fiziksel varlıkların korunmasıyla sınırlı bir alan olmaktan çıktığını, toplulukların kendilerini, geçmişlerini ve gelecek tasavvurlarını kurdukları dinamik bir temsil zemini haline geldiğini göstermektedir.

Smith'in “yetkilendirilmiş miras söylemi” olarak kavramsallaştırdığı yaklaşım, mirasın kimler tarafından tanımlandığı ve hangi miras biçimlerinin meşru kabul edildiği sorusunu öne çıkarmaktadır (Smith, 2006). Bu çerçevede miras, uzmanlık kurumları, devlet aygıtları, uluslararası örgütler ve kültürel otoriteler tarafından üretilen söylemler aracılığıyla düzenlenmektedir. Bu söylemler, belirli tarihsel anlatıları görünür kılarken bazı toplumsal deneyimleri, alt kimlikleri veya ihtilaflı hafıza biçimlerini geri planda bırakabilmektedir. Tunbridge ve Ashworth'un “dissonant heritage” kavramsallaştırması, mirasın çoğu zaman kime ait olduğu, nasıl temsil edildiği ve hangi geçmiş anlatısının meşru kabul edildiği konusunda çatışmalı bir alan oluşturduğunu göstermektedir (Tunbridge & Ashworth, 1996). Dolayısıyla kültürel miras, toplumsal uzlaşa kadar temsil, dışlama ve anlam mücadelesiyle de ilişkili bir alandır. Bu nokta, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları açısından neden önemli olduğunu göstermektedir. Çünkü miras kimlik üretimi, meşruiyet, tanınma ve temsil siyasetiyle doğrudan temas etmektedir.

UNESCO Dünya Mirası rejimi, kültürel mirasın uluslararası normlar, kurumlar ve çok taraflı yönetim süreçleri içinde nasıl konumlandığını gösteren merkezi örneklerden biridir. 1972

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, taraf devletlere kültürel ve doğal mirasın belirlenmesi, korunması, muhafaza edilmesi, sunulması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda yükümlülükler getirmiştir (UNESCO, 1972). Labadi, UNESCO'nun Dünya Mirası Sözleşmesi çerçevesinde geliştirdiği “üstün evrensel değer” kavramını teknik bir değerlendirme ölçütü olmanın yanında değer üretimi, ulus inşası, kültürel çeşitlilik, sürdürülebilirlik ve otantiklik tartışmalarıyla ilişkili bir çerçeve olarak incelemektedir (Labadi, 2013). Labadi'ye göre Dünya Mirası Sözleşmesi, uluslararası koruma alanında en görünür araçlardan biri haline gelmiştir. Ancak bu aracın uygulanma biçimi, devletlerin miras alanlarını nasıl temsil ettikleri ve evrensellik iddiasını hangi ulusal anlatılarla ilişkilendirdikleri sorularını da beraberinde getirmiştir (Labadi, 2013). Bu yaklaşım, kültürel mirasın normatif bir koruma rejimi içinde yer alırken siyasal anlam üretimine açık bir alan olduğunu göstermektedir.

Dünya Mirası rejimi, liberal kurumsalcı perspektiften bakıldığında, devletlerin ortak normlar ve kurallar etrafında iş birliği geliştirdiği bir alan olarak değerlendirilebilir. UNESCO, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Kültürel Varlıkların Korunması ve Restorasyonu Çalışmaları Uluslararası Merkezi (ICCROM) ve ilgili uzman ağları, kültürel mirasın korunmasına ilişkin uluslararası standartların geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır (UNESCO, 1972; Labadi, 2013). Bendix, Eggert ve Peselmann'ın “heritage regimes” yaklaşımı, UNESCO sözleşmelerinin devletler tarafından onaylanması ve uygulanması sürecinde küresel normların yerel, ulusal ve bürokratik düzeylerde farklı biçimlerde tercüme edildiğini göstermektedir (Bendix, Eggert, & Peselmann, 2012). Bu nedenle Dünya Mirası adaylık dosyaları teknik belgeler olmanın yanında, devletlerin geçmişi hangi kavramlarla sunduklarını ve hangi değerleri evrensel düzeye taşıdıklarını gösteren siyasal-metinsel belgeler olarak da okunabilir (Labadi, 2013). UNESCO rejimi, bu yönüyle hem iş birliği ve norm üretimi hem de temsil ve meşruiyet üretimi bakımından Uluslararası İlişkiler analizine elverişli bir zemin sağlamaktadır.

Kültürel mirasın uluslararası siyasetle ilişkisini açıklayan önemli kavramlardan biri de “miras diplomasisi”dir. Winter, miras diplomasisi kavramını kültürel mirasın uluslararası yönetim, diplomatik etkileşim, iş birliği, kültürel yardım ve güç ilişkileri içindeki rolünü anlamak için geliştirmektedir (Winter, 2015). Winter'a göre miras alanındaki çalışmalar uzun süre çatışma, uyumsuzluk ve ihtilaf ekseninde ele alınmış, miras diplomasisi yaklaşımı ise iş birliği, kültürel yardım, hükümetler arası ve hükümet dışı aktörlerin yükselişi, milliyetçilik ile uluslararasıçılık arasındaki etkileşim gibi başlıkları analitik çerçeveye dâhil etmektedir (Winter, 2015). Bu yaklaşım, mirasın hem diplomasi konusunu hem de diplomatik ilişkilerin aracı olarak işlev görebildiğini göstermektedir.

Winter'ın katkısı, kültürel mirasın uluslararası ilişkilerde çatışma ve sahiplenme iddiaları yanında iş birliği ve karşılıklı çıkar süreçleri üzerinden de okunabileceğini göstermesidir. Bununla birlikte miras diplomasisi, iş birliği söyleminin ardındaki güç asimetrilerini de görünür kılar. Winter, uluslararası iş birliği, ortak miras, ortaklık ve koruma gibi kavramların çoğu zaman güç dengesizlikleriyle birlikte işlediğini belirtmektedir (Winter, 2015). Bu nedenle miras diplomasisi, liberal kurumsalcılığın iş birliği ve kurum vurgusuyla bağlantılı olduğu kadar, realist yaklaşımın güç ve çıkar kavramlarıyla da kesişmektedir. Kültürel miras alanında iş birliği ve rekabet çoğu zaman aynı sürecin farklı yüzleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kültürel mirasın çoklu kuramsal yaklaşımlarla birlikte ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Uluslararası İlişkiler literatüründe kültürel mirasın en sık ilişkilendirildiği alanlardan biri yumuşak güç tartışmalarıdır. Nye, yumuşak gücü bir aktörün istediği sonuçlara zorlama veya ödeme yerine çekicilik yoluyla ulaşma kapasitesi olarak tanımlamaktadır (Nye, 2004). Bu kapasite, kültür, siyasal değerler, dış politika tarzı ve meşruiyet algısı gibi unsurlardan beslenmektedir (Nye, 2004). Nye daha sonraki çalışmasında gücün yalnızca kaynaklara sahip olmakla açıklanamayacağını, kaynakların istenen sonuçlara dönüştürülmesinin bağlama, stratejiye ve aktörlerin kapasitesine bağlı olduğunu vurgulamaktadır (Nye, 2011). Bu çerçevede kültürel miras, devletlerin tarihsel derinlik, medeniyet anlatısı, kültürel çekicilik ve uluslararası prestij üretme kapasitesi bakımından önemli bir kaynak haline gelmektedir. Tarihî mekânların tanıtımı, kültürel miras alanlarının uluslararası listelere dâhil edilmesi, kültürel etkinlikler, müzeler ve somut olmayan miras unsurları, devletlerin dış politika imajı ve kamu diplomasisi repertuarı içinde yer bulmaktadır (Nye, 2004; Winter, 2015).

Yumuşak güç yaklaşımı, kültürel mirasın çekicilik ve prestij boyutunu açıklamak için işlevsel bir kuramsal zemin sağlamaktadır. Buna karşılık kültürel mirasın uluslararası siyasetteki rolü, çekicilik üretiminin yanında egemenlik, aidiyet, uluslararası hukuk, koruma rejimleri, kimlik inşası ve güvenlik söylemleriyle de ilişkilidir (Smith, 2006; Labadi, 2013; O’Keefe, 2006). Bu nedenle yumuşak güç literatürü, çalışmanın önemli bir arka planını oluşturmakla birlikte, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki yerini açıklamak için daha geniş bir kuramsal çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma, kültürel mirası realizm, liberal kurumsalcılık, inşacılık ve güvenlikleştirme teorisi ekseninde karşılaştırmalı biçimde ele alarak söz konusu ihtiyaca yanıt vermeyi amaçlamaktadır.

Kültürel mirasın uluslararası siyasetle ilişkisini derinleştiren bir diğer tartışma, Dünya Mirası rejiminin politizasyonu ve yeni diplomasi biçimleridir. Mesckell ve Liuzza, Dünya Mirası Sözleşmesi’nin ellinci yılı bağlamında UNESCO’nun artık daha geniş bir hükümet dışı örgütler, bağışçılar, sivil toplum girişimleri ve alternatif koruma aktörleri evreni içinde faaliyet gösterdiğini vurgulamaktadır (Mesckell & Liuzza, 2022). Yazarlara göre küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşme süreçleri, UNESCO’nun etkinliğini ve Dünya Mirası yönetişimini yeniden şekillendirmektedir. Bu süreçler, devletler, sivil toplum aktörleri, yerel topluluklar, bağışçılar ve hükümet dışı örgütler arasında daha karmaşık bir diplomatik alanın ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Mesckell & Liuzza, 2022). Bu çerçevede Dünya Mirası rejimi, klasik devlet merkezli diplomasiye ek olarak yeni aktörlerin, alternatif fonların ve sivil toplum girişimlerinin etkili olduğu karmaşık bir yönetim alanına dönüşmektedir.

Bu tartışma, liberal kurumsalcılığın kurumların iş birliği üretme kapasitesine ilişkin varsayımlarını eleştirel biçimde yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Dünya Mirası Komitesi’nde uzman tavsiyelerinin siyasal pazarlıklarla aşılması, bazı bölgelerin ve toplulukların yetersiz temsil edilmesi, Afrika’nın Dünya Mirası Listesi’ndeki dengesiz konumu, yerli halkların karar süreçlerine sınırlı katılımı ve hükümet dışı aktörlerin giderek artan etkisi, miras yönetişiminin diplomatik ve siyasal bir mücadele sahası olduğunu göstermektedir (Mesckell & Liuzza, 2022). Mesckell’in UNESCO üzerine çalışmaları, Dünya Mirası sisteminin tarafsız bir teknik koruma rejimi olarak işlemekten çok, devletlerin görünürlük, prestij ve diplomatik etki arayışlarıyla iç içe geçen bir alan haline geldiğini göstermektedir (Mesckell, 2018; Mesckell & Liuzza, 2022). Bu nedenle UNESCO rejimi, normların ve kuralların üretildiği bir iş birliği mekanizması olduğu kadar görünürlük, prestij, temsil ve güç mücadelesinin kurumsallaştığı bir uluslararası alan olarak da analiz edilmelidir.

Kültürel mirasın güvenlik boyutu özellikle silahlı çatışmalar, işgal, yağma, tahrip ve kimlik temelli şiddet bağlamında ortaya çıkmaktadır. O’Keefe, silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların korunmasına ilişkin uluslararası hukuk kurallarının tarihsel gelişimini ayrıntılı biçimde incelemektedir. Bu kapsamda 1954 Lahey Sözleşmesi, 1977 Ek Protokolleri, 1999 İkinci Lahey Protokolü ve ilgili teamül hukuku normlarının, kültürel varlıkların savaş zamanındaki statüsünü belirleyen temel çerçeveyi oluşturduğunu göstermektedir (O’Keefe, 2006). Forrest ise kültürel mirasın savaş, yasa dışı ticaret, kazı, ihmal ve tahribat gibi çoklu tehditlerle karşı karşıya bulunduğunu vurgulamaktadır. UNESCO sözleşmeleri ise bu tehditlere karşı uluslararası hukuki ve kurumsal bir koruma çerçevesi sunmaktadır (Forrest, 2010). Bu çerçevede kültürel miras, savaş hukuku, sivil nesnelerin korunması, askerî gereklilik, orantılılık, yağma ve kasıtlı tahrip gibi güvenlik ve hukuk başlıklarıyla birlikte ele alınmaktadır (O’Keefe, 2006; Forrest, 2010).

Kültürel varlıkların çatışma ortamlarında hedef alınması, mirasın toplulukların kimliği ve hafızasıyla kurduğu bağ nedeniyle geniş siyasal sonuçlar üretmektedir. O’Keefe’in vurguladığı üzere kültürel varlıkların silahlı çatışmalardaki durumu, sivil nüfusun ve sivil nesnelerin korunmasına ilişkin kuralların etkinliğiyle yakından ilişkilidir. Çatışma ortamlarında müzelerin, arkeolojik alanların ve kültürel nesnelerin yağmalanması, bilimsel değer kaybının yanı sıra ciddi maddi ve sembolik tahribata da yol açmaktadır (O’Keefe, 2006). Labadi’nin belirttiği gibi Bamiyan Budaları, Mostar Köprüsü ve Bosna’daki Müslüman mirasının tahribi gibi örnekler, kültürel mirasın tahribinin kültürel çeşitliliği silme ve belirli siyasal-kimliksele gündemleri güçlendirme aracı olarak işleyebildiğini göstermektedir (Labadi, 2013). Bu bağlamda mirasın güvenlileştirilmesi, belirli kültürel varlıkların tehdit altında olduğu yönündeki söylemler aracılığıyla koruma gerekliliğini aciliyet, olağanüstülük ve uluslararası sorumluluk düzeyine taşımaktadır.

Bu literatür birlikte değerlendirildiğinde kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler açısından çok katmanlı bir inceleme alanı sunduğu görülmektedir. Smith ve Labadi, mirasın kimlik, değer, temsil ve anlam üretimiyle ilişkisini görünür kılmaktadır (Smith, 2006; Labadi, 2013). Winter, kültürel mirası diplomasi, yönetim, iş birliği ve güç ilişkileri bağlamında kavramsallaştırmaktadır (Winter, 2015). Nye, mirasın çekicilik, prestij ve yumuşak güç kapasitesiyle ilişkisini açıklamaya imkân tanımaktadır (Nye, 2004, 2011). Meskele ve Liuzza, Dünya Mirası rejiminin politizasyonunu, yeni diplomasi biçimlerini ve devlet dışı aktörlerin yükselişini göstermektedir (Meskele & Liuzza, 2022). O’Keefe ve Forrest ise kültürel mirasın silahlı çatışma, güvenlik ve uluslararası hukukla ilişkisini ortaya koymaktadır (O’Keefe, 2006; Forrest, 2010). Bu çalışmalar, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramlarıyla ilişkilendirilmesine yönelik güçlü bir kuramsal dayanak oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın literatüre katkısı, kültürel mirası tek bir alt başlık içinde sınırlamak yerine Uluslararası İlişkiler kuramlarının temel kavramlarıyla sistematik biçimde ilişkilendirmesidir. Mevcut literatürde kültürel miras çoğu zaman kültürel diplomasi, UNESCO yönetişimi, yumuşak güç, uluslararası hukuk veya kimlik tartışmaları içinde parçalı biçimde ele alınmaktadır (Nye, 2004; Smith, 2006; O’Keefe, 2006; Winter, 2015; Meskele & Liuzza, 2022). Bu makale, söz konusu literatürleri realizm, liberal kurumsalcılık, inşacılık ve güvenlileştirme teorisi ekseninde bir araya getirerek kültürel mirasın güç, kurum, kimlik ve güvenlik boyutlarını karşılaştırmalı biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece kültürel miras, Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kuramsal tartışmalarıyla doğrudan ilişkilenen siyasal bir alan olarak konumlandırılmaktadır.

2. Yöntem ve Analitik Çerçeve

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı karşılaştırmalı kuramsal çözümleme niteliğindedir. Araştırmanın temel amacı, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içinde nasıl konumlandırılabilirliğini güç, kurum, kimlik ve güvenlik boyutları üzerinden sistematik biçimde tartışmaktır. Bu doğrultuda çalışma, belirli bir ülke, bölge veya tekil vaka incelemesi üretmek yerine, kültürel mirasın farklı kuramsal yaklaşımlar altında hangi kavramsal araçlarla açıklandığını ve hangi analitik sınırlar içinde değerlendirildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Araştırmada realizm, liberal kurumsalcılık, inşacılık ve güvenlikleştirme teorisi temel analitik çerçeve olarak belirlenmiştir. Bu kuramsal tercih, kültürel mirasın uluslararası siyasette farklı düzlemlerde işleyen çok katmanlı niteliğinden kaynaklanmaktadır. Realizm, kültürel mirasın egemenlik, prestij, tarihsel aidiyet ve güç mücadelesiyle ilişkisini çözümlemek için kullanılmaktadır. Liberal kurumsalcılık, UNESCO başta olmak üzere uluslararası örgütler, sözleşmeler, uzmanlık ağları ve çok taraflı koruma rejimleri üzerinden mirasın kuramsal boyutunu değerlendirmeye imkân tanımaktadır. İnşacılık, mirasın kimlik, hafıza, aidiyet, temsil ve anlam üretimiyle ilişkisini açıklamada işlevsel bir kuramsal zemin sağlamaktadır. Güvenlikleştirme teorisi ise kültürel mirasın savaş, tahrip, yağma, tehdit söylemi ve olağanüstü koruma pratikleriyle bağlantılı olarak nasıl güvenlik alanına taşındığını incelemek için kullanılmaktadır.

Çalışmanın kuramsal zemini, Uluslararası İlişkiler disiplininin temel metinleri ile kültürel miras literatürünün birlikte okunmasına dayanmaktadır. Realist yaklaşımın güç, çıkar ve anarşi vurgusu Morgenthau ve Waltz üzerinden ele alınmaktadır (Morgenthau, 1948; Waltz, 1979). Liberal kurumsalcılığın uluslararası rejimler, kurumlar, iş birliği ve karşılıklı bağımlılık tartışmaları Keohane'ın çalışmaları çerçevesinde değerlendirilmektedir (Keohane, 1984). İnşacılığın kimlik, çıkar ve anlam üretimiyle ilişkili varsayımları Wendt'in sosyal inşa yaklaşımı üzerinden kullanılmaktadır (Wendt, 1999). Güvenlikleştirme teorisinin güvenliği söylemsel ve siyasal bir süreç olarak kavramsallaştıran yaklaşımı ise Wæver ile Buzan, Wæver ve de Wilde'in çalışmaları temelinde ele alınmaktadır (Wæver, 1995; Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998).

Bu kuramsal çerçeve, kültürel miras literatürüyle birlikte değerlendirilmektedir. Smith'in mirası hafıza, kimlik, performans ve anlam üretimiyle ilişkili toplumsal bir süreç olarak ele alan yaklaşımı, çalışmanın inşacı boyutunu kuramsal açıdan desteklemektedir (Smith, 2006). Labadi'nin UNESCO Dünya Mirası rejimi ve "üstün evrensel değer" kavramına ilişkin değer temelli analizi, kültürel mirasın uluslararası normlar, temsil biçimleri ve ulus inşasıyla ilişkisini açıklamak açısından önemlidir (Labadi, 2013). Winter'ın miras diplomasisi kavramsallaştırması, kültürel mirasın diplomasi, yönetim, iş birliği ve güç ilişkileri bağlamında değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Winter, 2015). Nye'in yumuşak güç yaklaşımı, kültürel mirasın çekicilik, prestij ve dış politika imajı üretme kapasitesini açıklamak için kullanılmaktadır (Nye, 2004, 2011). Meszell ve Liuzza'nın Dünya Mirası rejiminin politizasyonu ve yeni diplomasi biçimlerine ilişkin çalışması, UNESCO yönetişiminin güç, temsil ve karar alma süreçleriyle ilişkisini görünür kılmaktadır (Meszell & Liuzza, 2022). O'Keefe ve Forrest'ın kültürel varlıkların silahlı çatışmalarda korunmasına ilişkin çalışmaları ise kültürel mirasın güvenlik, uluslararası hukuk ve savaş hukuku boyutlarını değerlendirmek için temel alınmaktadır (O'Keefe, 2006; Forrest, 2010).

Çalışmanın analitik kurgusu dört temel soru etrafında şekillenmektedir. İlk olarak, kültürel mirasın devletlerin güç, prestij ve egemenlik pratikleriyle nasıl ilişkilendiği tartışılmaktadır. İkinci olarak, kültürel mirasın uluslararası kurumlar, normlar ve çok taraflı yönetim mekanizmaları içinde nasıl düzenlendiği incelenmektedir. Üçüncü olarak, kültürel mirasın kimlik, hafıza ve aidiyet üretimindeki rolü değerlendirilmektedir. Dördüncü olarak, kültürel mirasın hangi koşullarda tehdit ve güvenlik söylemi içinde yeniden çerçevelendiği analiz edilmektedir. Bu dört soru, makalenin kuramsal bölümlerinin hem iç yapısını hem de karşılaştırmalı değerlendirme mantığını belirlemektedir.

Yöntemsel olarak çalışma, birincil ampirik veri üretimine dayanmamaktadır. Araştırma, kuramsal metinlerin ve seçilmiş kültürel miras literatürünün kavramsal karşılaştırmasına dayalıdır. Bu tercih, çalışmanın belirli bir miras alanı, ülke örneği veya UNESCO karar sürecini ayrıntılı biçimde incelemekten ziyade, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki genel analitik konumunu belirleme amacından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla çalışma, vaka temelli bir saha araştırması ya da belge analizi olmaktan çok, kuramlar arası karşılaştırmaya dayanan kavramsal bir makale niteliği taşımaktadır.

Bu yaklaşımın temel avantajı, kültürel mirasın farklı kuramsal bakış açıları altında parçalı biçimde görülen yönlerini birlikte değerlendirmeye imkân tanımasıdır. Realizm, kültürel mirasın güç ve egemenlik boyutunu öne çıkarmaktadır. Liberal kurumsalcılık, norm ve kurum boyutunu açıklamaktadır. İnşacılık, mirasın kimlik ve anlam üretimiyle ilişkisini görünür kılmaktadır. Güvenikleştirme teorisi ise tehdit ve olağanüstü koruma boyutunu analiz etmeye imkân tanımaktadır. Böylece kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki yeri tek bir açıklama biçimine indirgenmeden, çok katmanlı bir kuramsal çerçeve içinde tartışılmaktadır.

Çalışmanın sınırlılığı, belirli bir vaka incelemesine dayanmamasıdır. Bu nedenle makale, tekil bir ülkenin kültürel miras politikalarını, belirli bir UNESCO karar sürecini veya spesifik bir çatışma alanındaki miras tahribatını ayrıntılı biçimde analiz etmemektedir. Buna karşılık bu sınırlılık, çalışmanın kuramsal amaç ve kapsamıyla uyumludur. Makale, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içinde nasıl ele alınabileceğine ilişkin sistematik bir çerçeve sunarak sonraki ampirik araştırmalar için analitik bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçeve, ilerleyen çalışmalarda Türkiye'nin kültürel miras diplomasisi, Dünya Mirası adaylık süreçleri, ihtilaflı miras alanları, savaşlarda kültürel varlıkların korunması veya somut olmayan kültürel mirasın dış politika söylemlerindeki kullanımı gibi başlıklara uygulanabilir.

3. Realizm: Güç, Egemenlik ve Prestij

Realizm, uluslararası siyaseti devlet merkezli bir güç mücadelesi alanı olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletleri güvenliklerini sağlama, çıkarlarını koruma ve göreceli güç kapasitelerini artırma yönünde hareket etmeye zorlamaktadır. Morgenthau, uluslararası politikanın temelinde güç olarak tanımlanan ulusal çıkarın bulunduğunu savunurken, Waltz devlet davranışlarını uluslararası sistemin yapısal koşulları içinde açıklamaktadır (Morgenthau, 1948; Waltz, 1979). Bu çerçevede kültürel miras, ilk bakışta realist analizin merkezinde yer alan askerî kapasite, ekonomik güç veya güvenlik rekabeti gibi başlıkların dışında görünse de devletlerin tarihsel meşruiyet, prestij, egemenlik ve uluslararası görünürlük üretme pratikleriyle yakından ilişkilidir.

Realist perspektiften kültürel mirasın önemi, onun doğrudan maddi güç kapasitesi üretmesinden ziyade, devletlerin güç ve meşruiyet anlatılarını destekleyen sembolik bir kaynak olarak işlev

görmesinde ortaya çıkmaktadır. Tarihî yapılar, arkeolojik alanlar, kutsal mekânlar, anıtlar ve kültürel peyzajlar, devletlerin belirli bir toprak parçası üzerindeki tarihsel süreklilik iddialarını güçlendirmekte ve ulusal kimlik anlatılarına maddi dayanak sağlamaktadır. Bu nedenle miras alanları, kültürel koruma politikalarının konusu olmanın yanında egemenlik, aidiyet ve tarihsel hak iddialarının görünürlük kazandığı siyasal alanlar olarak da işlev görmektedir. Sınır bölgelerinde, etnik veya dinî açıdan ihtilaflı coğrafyalarda ve imparatorluk-sonrası alanlarda kültürel mirasın taşıdığı sembolik değer, jeopolitik rekabetin tarihsel ve kültürel boyutunu güçlendirebilmektedir.

Bu çerçevede kültürel miras, devletlerin uluslararası alanda prestij üretme kapasitesiyle de ilişkilidir. Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilme süreçleri, kültürel mirasın uluslararası tanınırlık, turizm, diplomatik görünürlük ve sembolik statü üretimindeki rolünü göstermektedir. Labadi'nin "üstün evrensel değer" kavramına ilişkin değerlendirmesi, UNESCO Dünya Mirası rejiminde miras alanlarının hem koruma konusu hem de devletlerin geçmişlerini evrensel bir değer dili içinde sundukları temsil alanları olarak işlediğini ortaya koymaktadır (Labadi, 2013). Bu durum, realist açıdan kültürel mirasın prestij ve statü arayışıyla ilişkisini görünür kılmaktadır. Devletler, kendi sınırları içindeki miras unsurlarını uluslararası düzeyde tescil ettirerek hem kültürel görünürlük kazanmakta hem de ulusal tarih anlatılarını küresel meşruiyet zeminine taşımaktadır.

Kültürel mirasın realist açıdan bir diğer boyutu, geçmişe ilişkin anlatıların siyasal rekabette kullanılabilmesidir. Devletler, tarihî mekânları ve sembolleri, kendi ulusal kimliklerinin sürekliliğini göstermek, rakip aktörlerin iddialarını zayıflatmak veya belirli coğrafyalar üzerindeki tarihsel aidiyet söylemlerini desteklemek amacıyla kullanabilmektedir. Smith'in vurguladığı üzere miras, fiziksel nesnelerin korunmasına indirgenemeyecek ölçüde hafıza, kimlik, aidiyet ve temsil süreçleriyle birlikte işleyen toplumsal bir söylem alanıdır (Smith, 2006). Realist yaklaşım açısından bu söylem alanı, devletlerin çıkar, güç ve prestij arayışlarıyla doğrudan ilişkilidir. Mirasın hangi unsurlarının öne çıkarıldığı, hangi geçmişin temsil edildiği ve hangi tarihsel anlatının uluslararası alanda görünür kılındığı, çoğu zaman devletlerin siyasal öncelikleriyle ilişkilidir.

Bu bağlamda kültürel mirasın araçsallaştırılması realist yaklaşımın açıklama kapasitesini güçlendiren önemli bir konudur. Devletler miras alanlarını diplomatik söylemlerinde, uluslararası sergilerde, turizm stratejilerinde, kamu diplomasisi faaliyetlerinde ve kültürel tanıtım politikalarında kullanabilmektedir. Nye'in yumuşak güç yaklaşımı, kültürün, değerlerin ve politikaların meşruiyet algısı üzerinden uluslararası sonuçlar üretme kapasitesini vurgulamaktadır (Nye, 2004). Her ne kadar yumuşak güç kavramı realist paradigmanın klasik askerî ve ekonomik güç anlayışından farklı bir düzleme işaret etse de kültürel mirasın prestij, etki ve uluslararası algı üretimindeki rolü, güç kavramının yalnızca zorlayıcı kapasiteyle sınırlandırılmayacağını göstermektedir. Nye'in daha sonraki çalışmasında belirttiği gibi güç, kaynaklara sahip olmak kadar bu kaynakları uygun bağlam ve strateji içinde istenen sonuçlara dönüştürme kapasitesiyle ilgilidir (Nye, 2011). Kültürel miras bu açıdan, devletlerin uluslararası arenada çekicilik ve meşruiyet üretmek için kullanabildikleri sembolik bir güç kaynağıdır.

Realist yaklaşım, kültürel mirasın rekabet ve çatışma boyutunu açıklama bakımından güçlüdür. Özellikle ihtilaflı miras alanlarında, kutsal mekânlarda, arkeolojik buluntuların sahipliği konusunda veya kültürel varlıkların iadesi tartışmalarında devlet çıkarı, egemenlik ve prestij

unsurları açık biçimde görülebilmektedir. Forrest, kültürel mirasın uluslararası hukuk içinde korunmasına ilişkin tartışmaların, kültürel milliyetçilik ile kültürel enternasyonalizm arasında gerilimli bir hat üzerinde geliştiğini belirtmektedir (Forrest, 2010). Kültürel milliyetçilik, kültürel varlıkların ait oldukları ulusal toplulukla ve devletle ilişkilendirilmesini öne çıkarırken, kültürel enternasyonalizm bu varlıkları insanlığın ortak mirası çerçevesinde değerlendirmektedir. Realist bakış açısından bu gerilim, kültürel mirasın devlet egemenliği ile uluslararası ortak sorumluluk iddiaları arasında nasıl bir mücadele alanına dönüştüğünü göstermektedir.

Mirasın tahribi veya sahiplenilmesi de realist analiz açısından önem taşımaktadır. Silahlı çatışmalarda tarihî eserlerin, kutsal mekânların veya müzelerin hedef alınması yalnızca fiziksel yıkım anlamına gelmemektedir. Bu tür eylemler, rakip topluluğun tarihsel hafızasını, kimlik dayanaklarını ve sembolik varlığını zayıflatmaya dönük bir strateji olarak da işleyebilmektedir. O'Keefe, silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların korunmasına ilişkin uluslararası hukuk kurallarının gelişimini incelerken, kültürel varlıkların savaş ortamlarında tahrip, yağma ve askerî hedef haline getirilme riskine dikkat çekmektedir (O'Keefe, 2006). Realist perspektiften bu durum, kültürel mirasın çatışma ve güç mücadelesi içinde stratejik bir hedefe dönüşebildiğini göstermektedir. Bir topluluğun sembolik mekânlarının yok edilmesi, o topluluğun siyasal ve tarihsel iddialarının zayıflatılması amacıyla da bağlantılı olabilir.

Kültürel mirasın realist okuması, uluslararası kurumlar içindeki rekabeti açıklamaya da imkân tanımaktadır. Dünya Mirası Komitesi karar süreçlerinde devletlerin görünürlük kazanma, prestij elde etme ve kendi miras alanlarını küresel düzeyde tescil ettirme çabaları, yalnızca teknik koruma gerekçeleriyle açıklanamaz. Meskill ve Liuzza, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin ellinci yılı bağlamında UNESCO sisteminin giderek daha fazla siyasal pazarlık, yeni diplomasi biçimleri, hükümet dışı aktörler ve bağışçı ağlarıyla iç içe geçtiğini göstermektedir (Meskill & Liuzza, 2022). Bu nedenle kültürel miras rejimleri, devletler arası iş birliği üretirken statü rekabeti, temsil mücadelesi ve güç asimetrisini de barındırmaktadır.

Realizmin kültürel miras analizine sağladığı temel katkı, mirasın güç, egemenlik, çıkar, prestij ve stratejik araçsallaştırma boyutlarını görünür kılmasıdır. Bu yaklaşım, kültürel mirasın uluslararası siyasette masum veya teknik bir koruma alanı olarak ele alınamayacağını, devletlerin tarihsel anlatılarını, jeopolitik iddialarını ve uluslararası statü arayışlarını destekleyen bir kaynak olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Ancak realizmin açıklama kapasitesi belirli sınırlar taşımaktadır. Bu yaklaşım, kültürel miras çoğu zaman devlet çıkarlarının uzantısı olarak değerlendirmektedir. Buna karşılık toplumsal hafıza, yerel topluluklar, alt kimlikler, uzmanlık rejimleri ve normatif değer üretimi gibi boyutlar realist analizde ikincil düzeyde kalmaktadır. Kültürel mirasın anlam, kimlik ve temsil süreçleri yalnızca devletlerin stratejik hesaplarıyla açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapı arz etmektedir.

Bu nedenle realizm, kültürel mirasın güç ve rekabet boyutunu açıklamak için güçlü bir kuramsal başlangıç noktası oluşturmaktadır. Ancak mirasın kurumsal, kimliksel ve güvenlik söylemiyle ilişkili daha geniş boyutları, diğer kuramsal yaklaşımlarla birlikte ele alındığında daha bütünlüklü biçimde açıklanabilir. Liberal kurumsalcılık, kültürel mirasın uluslararası rejimler ve iş birliği mekanizmaları içindeki yerini açıklamaktadır. İnşacılık, mirasın kimlik ve anlam üretimindeki rolünü görünür kılmaktadır. Güvenikleştirme teorisi ise mirasın tehdit ve olağanüstü koruma söylemiyle ilişkisini analiz etmeye imkân tanımaktadır. Bu bağlamda realist yaklaşım, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki çok katmanlı analizinin ilk ve önemli boyutunu oluşturmaktadır.

4. Liberal Kurumsalcılık: Rejimler, Normlar ve UNESCO Yönetişimi

Liberal kurumsalcılık, uluslararası siyasette iş birliğinin yalnızca güç dengesiyle açıklanamayacağını, kurumların, rejimlerin, kuralların ve normların devlet davranışlarını yönlendiren önemli yapılar oluşturduğunu savunmaktadır. Keohane'a göre uluslararası kurumlar belirsizliği azaltmakta, işlem maliyetlerini düşürmekte, bilgi paylaşımını kolaylaştırmakta ve devletler arasında düzenli etkileşim kanalları oluşturmaktadır (Keohane, 1984). Bu yaklaşım, kültürel miras alanına uygulandığında UNESCO başta olmak üzere uluslararası örgütlerin, sözleşmelerin, uzman ağlarının ve koruma rejimlerinin neden merkezi bir konumda yer aldığını açıklamaya imkân tanımaktadır. Kültürel miras, liberal kurumsalcı perspektiften bakıldığında, devletler arası rekabetin ötesinde ortak norm üretimi, teknik iş birliği, uluslararası tanıma, koruma yükümlülüğü ve çok taraflı yönetim alanı olarak değerlendirilmektedir.

Kültürel miras alanındaki en belirgin kurumsal çerçeve UNESCO sistemi içinde ortaya çıkmıştır. 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, kültürel ve doğal mirasın korunmasını taraf devletlerin ulusal yükümlülüğüyle uluslararası toplumun ortak sorumluluğu arasında konumlandırmıştır (UNESCO, 1972). Sözleşme, taraf devletlere kendi sınırları içindeki kültürel ve doğal mirası belirleme, koruma, muhafaza etme, sunma ve gelecek kuşaklara aktarma yükümlülüğü getirmiştir. 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ise kültürel miras anlayışını ritüeller, sözlü gelenekler, toplumsal uygulamalar, gösteri sanatları, el sanatları ve bilgi aktarımı gibi yaşayan kültürel pratiklere doğru genişletmiştir (UNESCO, 2003). Bu iki sözleşme, kültürel mirasın uluslararası düzeyde kurallara, prosedürlere ve uzmanlık mekanizmalarına bağlandığını göstermektedir.

Liberal kurumsalcılık açısından bu sözleşmeler, kültürel mirasın korunmasını devletlerin tek taraflı takdirinden çıkararak çok taraflı normatif bir çerçeveye yerleştirmektedir. Dünya Mirası Listesi'ne adaylık süreçleri, izleme mekanizmaları, periyodik raporlamalar, uzman değerlendirmeleri, koruma planları ve uluslararası yardım mekanizmaları, kurumların iş birliğini nasıl düzenlediğini gösteren araçlardır. UNESCO, ICOMOS, ICCROM ve Doğayı Koruma Uluslararası Birliği (IUCN) gibi kurum ve uzman ağları, kültürel miras alanında bilgi üretimi, teknik değerlendirme, standart belirleme ve uygulama kapasitesinin geliştirilmesi bakımından önemli roller üstlenmektedir. Bu yapı, liberal kurumsalcılığın kurumların bilgi, güven, öngörülebilirlik ve koordinasyon üretme kapasitesine ilişkin temel varsayımlarıyla uyumludur (Keohane, 1984).

Dünya Mirası rejiminin merkezinde yer alan “üstün evrensel değer” kavramı, kültürel mirasın uluslararası normatif düzeyde nasıl anlamlandırıldığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Labadi, bu kavramın yalnızca teknik bir değerlendirme ölçütü olarak okunamayacağını, değer üretimi, temsil, ulus inşası, kültürel çeşitlilik, sürdürülebilirlik ve otantiklik tartışmalarıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Labadi, 2013). Dünya Mirası adaylık dosyaları, bu nedenle yalnızca koruma uzmanlarının hazırladığı teknik belgeler olarak görülmemelidir. Bu dosyalar, devletlerin kendi geçmişlerini hangi anlatılarla sunduklarını, hangi değerleri evrensel kabul ettirmeye çalıştıklarını ve ulusal miras unsurlarını uluslararası meşruiyet zeminiyle nasıl ilişkilendirdiklerini gösteren siyasal-metinsel belgeler niteliği taşımaktadır (Labadi, 2013).

Bu durum, liberal kurumsalcılığın kültürel miras analizine sunduğu katkının iki yönlü olduğunu göstermektedir. Birinci yön, iş birliği ve kurumsallaşmadır. Devletler, UNESCO sözleşmeleri

ve Dünya Mirası rejimi aracılığıyla ortak kurallar ve prosedürler etrafında hareket etmektedir. İkinci yön ise normatif tanıma ve meşruiyettir. Bir kültürel miras unsurunun Dünya Mirası Listesi'ne veya Somut Olmayan Kültürel Miras listelerine dâhil edilmesi, ilgili devlet açısından uluslararası görünürlük, prestij ve sembolik onay üretmektedir. Böylece kültürel miras rejimi, koruma yükümlülüğü üreten bir yapı olmanın ötesinde devletlerin uluslararası tanınma, görünürlük ve meşruiyet arayışlarına alan açan kurumsal bir mekanizma olarak işlemektedir.

Bendix, Eggert ve Peselmann'ın "heritage regimes" yaklaşımı, UNESCO normlarının devletler ve yerel aktörler tarafından nasıl yorumlandığını anlamak bakımından önemlidir. Yazarlara göre UNESCO sözleşmeleri, küresel düzeyde ortak normlar üretse de bu normların uygulanması devletlerin siyasal tarihleri, bürokratik yapıları, uzmanlık ağları, yerel aktörleri ve kültürel öncelikleri doğrultusunda farklı biçimler almaktadır (Bendix, Eggert, & Peselmann, 2012). Bu yaklaşım, liberal kurumsalcılığın kurumlar ve rejimler vurgusunu kültürel miras alanında daha karmaşık bir düzleme taşımaktadır. Küresel normlar, ulusal ve yerel düzeylerde birebir uygulanmamaktadır. Bu normlar, farklı aktörler ve siyasal bağlamlar içinde tercüme edilmekte, yeniden yorumlanmakta ve kimi zaman siyasal hedeflerle uyumlu hale getirilmektedir.

Bu nedenle kültürel miras rejimleri, yalnızca uluslararası normların yukarıdan aşağıya işlediği teknik yapılar olarak değerlendirilmemelidir. Devletler, UNESCO çerçevesini kendi ulusal anlatıları, kalkınma stratejileri, turizm hedefleri ve diplomatik öncelikleri doğrultusunda kullanabilmektedir. Dünya Mirası adaylık süreçlerinde seçilen alanlar, hazırlanan gerekçeler ve öne çıkarılan değerler, çoğu zaman devletlerin uluslararası alanda nasıl görünmek istedikleriyle ilişkilidir. Labadi'nin adaylık dosyalarına ilişkin analizi, kültürel mirasın ulus inşası, temsil, kültürel çeşitlilik ve sürdürülebilirlik gibi başlıklarla birlikte okunması gerektiğini göstermektedir (Labadi, 2013). Bu durum, liberal kurumsalcı çerçevenin realist ve inşacı yaklaşımlarla kesiştiği noktayı da görünür kılmaktadır.

Kültürel miras alanında uluslararası iş birliği, UNESCO listelerine adaylık süreçlerini aşan daha geniş bir uygulama alanı oluşturmaktadır. Sınır aşan miras alanları, ortak adaylık dosyaları, teknik kapasite geliştirme programları, restorasyon projeleri, kültürel yardım mekanizmaları ve kriz dönemlerindeki koruma girişimleri, mirasın kurumsal iş birliği üretme kapasitesini göstermektedir. Winter'ın miras diplomasisi kavramsallaştırması, bu noktada liberal kurumsalcı yaklaşımı tamamlayan önemli bir açıklama zemini sağlamaktadır. Winter, kültürel mirasın diplomatik etkileşim, yönetim, kültürel yardım, hükümetler arası ilişkiler ve hükümet dışı aktörlerin katılımı yoluyla uluslararası iş birliği süreçlerine dâhil olduğunu vurgulamaktadır (Winter, 2015). Bu çerçevede miras diplomasisi, kültürel mirasın uluslararası kurumlar içinde koruma konusu olmanın ötesinde diplomatik etkileşimin üretildiği bir araç olarak da işlev gördüğünü göstermektedir.

Liberal kurumsalcılığın kültürel miras alanına sunduğu en güçlü açıklamalardan biri, uluslararası kurumların norm üretme kapasitesidir. UNESCO sözleşmeleri, kültürel mirasın insanlığın ortak değeri olarak korunması gerektiği yönünde güçlü bir normatif dil üretmiştir. Forrest, UNESCO'nun kültürel miras alanındaki uluslararası sözleşmeler aracılığıyla hem koruma yükümlülüklerini belirlediğini hem de devletler arasında iş birliğine dayalı bir hukuki çerçeve oluşturduğunu belirtmektedir (Forrest, 2010). Kültürel mirasın savaşta korunması, yasa dışı ticaretin önlenmesi, sualtı mirasının muhafazası, somut olmayan mirasın yaşatılması ve Dünya Mirası alanlarının korunması gibi başlıklar, kültürel mirasın uluslararası hukuk ve

kurumlar aracılığıyla düzenlenen çok boyutlu bir alan haline geldiğini göstermektedir (Forrest, 2010).

Bununla birlikte liberal kurumsalcılık, kültürel miras rejimlerinin işleyişindeki siyasal gerilimleri açıklama konusunda belirli sınırlılıklar taşımaktadır. Kurumlar iş birliğini kolaylaştırmakta, ancak güç asimetrisini, temsil eşitsizliklerini ve diplomatik pazarlıkları bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır. Meskill ve Liuzza, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin ellinci yılı bağlamında UNESCO'nun giderek daha karmaşık bir diplomatik alan içinde faaliyet gösterdiğini, devletlerin yanı sıra hükümet dışı örgütler, bağışçılar, sivil toplum girişimleri ve alternatif koruma aktörlerinin de sürece dâhil olduğunu göstermektedir (Meskill & Liuzza, 2022). Yazarlara göre Dünya Mirası rejimi, küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşme süreçleri içinde yeniden şekillenmektedir. Bu dönüşüm, karar alma süreçlerini siyasal pazarlık, temsil mücadelesi ve yeni diplomatik stratejilerle daha fazla iç içe hale getirmektedir (Meskill & Liuzza, 2022).

Bu politizasyon, UNESCO Dünya Mirası Komitesi'nin karar alma süreçlerinde açık biçimde görülebilmektedir. Uzman kuruluşların teknik tavsiyelerinin devletler arası diplomatik pazarlıklarla aşılması, bazı bölgelerin Dünya Mirası Listesi'nde fazla temsil edilirken bazı bölgelerin sınırlı görünürlüğe sahip olması, yerli halkların ve yerel toplulukların karar süreçlerine katılımının tartışmalı kalması, liberal kurumsalcı çerçevenin iyimser iş birliği varsayımlarını zorlamaktadır. Meskill ve Liuzza, özellikle Afrika'nın Dünya Mirası rejimindeki eşitsiz konumunu, yerli halkların sınırlı katılımını ve devlet dışı aktörlerin artan rolünü, Dünya Mirası yönetişiminin temel açmazları arasında değerlendirmektedir (Meskill & Liuzza, 2022). Bu nedenle UNESCO rejimi, kurumsal iş birliği kadar güç, temsil ve görünürlük mücadelesiyle de ilişkilidir.

Liberal kurumsalcılık bu noktada kültürel mirasın uluslararası örgütler ve rejimler içinde nasıl düzenlendiğini açıklamak için güçlü bir kuramsal zemin sağlasa da kurumların tarafsızlığı varsayımı dikkatle ele alınmalıdır. Kültürel miras alanında teknik uzmanlık ile siyasal karar alma süreçleri arasında sürekli bir gerilim bulunmaktadır. Adaylık dosyalarının hazırlanması, miras alanlarının seçimi, uzman raporlarının yorumlanması, listeye dâhil edilme kararları ve tehlike altındaki miras listeleri gibi süreçler, normatif ve teknik kriterlerin yanında diplomatik ilişkilerden de etkilenmektedir. Bu durum, liberal kurumsalcılığın açıklama kapasitesinin realist ve inşacı perspektiflerle tamamlanmasını gerektirmektedir.

Bu yaklaşımın sınırlılıklarından biri de yerel toplulukların ve alt kimliklerin kültürel miras rejimleri içindeki konumunu yeterince açıklayamamasıdır. UNESCO sistemi her ne kadar insanlığın ortak mirası, kültürel çeşitlilik ve koruma yükümlülüğü gibi kapsayıcı kavramlar üretse de mirasın kime ait olduğu, kim tarafından temsil edildiği ve hangi toplulukların karar süreçlerine dâhil edildiği soruları çoğu zaman gerilimli kalmaktadır. Smith'in yetkilendirilmiş miras söylemi eleştirisi, uzmanlar ve kurumlar tarafından tanımlanan miras anlayışının yerel toplulukların deneyimlerini ve alternatif hafıza biçimlerini geri plana itebildiğini göstermektedir (Smith, 2006). Bu nedenle liberal kurumsalcılık, kurumların düzenleyici rolünü açıklamada güçlü olmakla birlikte, mirasın kimliksel ve söylemsel boyutlarını inşacı yaklaşımla birlikte ele aldığı daha açıklayıcı hale gelmektedir.

Liberal kurumsalcılık, kültürel mirasın uluslararası düzeyde kurumsallaşmasını, normlara bağlanmasını ve çok taraflı yönetim mekanizmaları içinde düzenlenmesini açıklamada güçlü bir kuramsal zemin sağlamaktadır. UNESCO sözleşmeleri, Dünya Mirası Listesi, uzman ağları,

uluslararası yardım mekanizmaları ve miras diplomasisi pratikleri, kültürel mirasın devletler arası iş birliği ve uluslararası norm üretimi açısından taşıdığı önemi göstermektedir. Bununla birlikte kültürel miras rejimleri, teknik koruma ve iş birliği alanı olarak işlemenin yanında prestij, temsil, görünürlük ve güç asimetrileriyle iç içe geçen siyasal yapılardır. Bu nedenle liberal kurumsalcılık, kültürel mirasın kurumsal boyutunu açıklamakta güçlü bir yaklaşım olmakla birlikte, realizm ve inşacılıkla birlikte ele alındığında daha bütünlüklü bir değerlendirme çerçevesi oluşturmaktadır.

5. İnşacılık: Kimlik, Hafıza ve Anlam Üretimi

İnşacılık, uluslararası siyasetin yalnızca maddi güç dağılımı, askerî kapasite veya ekonomik çıkarlar üzerinden açıklanamayacağını savunan bir yaklaşımdır. Bu kuramsal çerçeve, aktörlerin kimliklerinin, çıkarlarının ve davranış kalıplarının sosyal etkileşim süreçleri içinde oluştuğunu vurgulamaktadır. Wendt'e göre uluslararası sistem, devletlerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler ve bu ilişkilere yükledikleri anlamlar aracılığıyla şekillenen sosyal bir yapıdır. Bu nedenle anarşi, devlet davranışlarını tek başına belirleyen sabit bir koşuldansa ziyade, devletlerin birbirlerini nasıl algıladıkları ve hangi kimliklerle hareket ettikleri üzerinden anlam kazanan bir yapı olarak değerlendirilmelidir (Wendt, 1999). Bu yaklaşım, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki yerini açıklamak için güçlü bir kuramsal çerçeve sağlamaktadır.

İnşacı perspektiften kültürel miras, geçmişten bugüne aktarılan fiziksel varlıklar toplamından çok, toplumsal anlamların, kimlik anlatılarının ve hafıza pratiklerinin üretildiği dinamik bir alan olarak ele alınmaktadır. Tarihî yapılar, anıtlar, müzeler, kutsal mekânlar, arkeolojik alanlar, kültürel peyzajlar ve somut olmayan miras unsurları, toplulukların kendilerini nasıl tanımladıkları ve geçmişle nasıl ilişki kurdukları bakımından belirleyici işlevler üstlenmektedir. Smith'in yaklaşımı bu noktada önemlidir. Smith, mirası maddi nesneler toplamına indirgenemeyecek ölçüde hafıza, kimlik, performans, yer ve anlam üretimiyle ilişkili toplumsal bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır (Smith, 2006). Bu çerçevede miras, korunacak tarihî kalıntıların ötesinde, toplumların geçmişi bugünün ihtiyaçları doğrultusunda anlamlandırdıkları ve geleceğe ilişkin tasavvurlarını şekillendirdikleri bir temsil alanıdır.

Kültürel mirasın inşacı açıdan önemi, kimlik üretimiyle kurduğu doğrudan ilişkide ortaya çıkmaktadır. Ulusal kimlikler, belirli tarihsel anlatılar, semboller, kahramanlar, travmalar, zaferler ve ortak hafıza unsurları üzerinden inşa edilmektedir. Kültürel miras ise bu anlatıların maddi ve sembolik taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Anthony D. Smith, ulusal kimliğin yalnızca siyasal kurumlar veya hukuki vatandaşlık bağı üzerinden şekillenmediğini vurgulamaktadır. Smith'e göre ulusal kimlik, ortak mitler, semboller, tarihsel hafıza, kültürel değerler ve belirli bir toprakla kurulan aidiyet ilişkisi üzerinden inşa edilmektedir (Smith, 1991). Bu yaklaşım, kültürel mirasın ulusal kimlik anlatıları içindeki merkezi konumunu açıklamaya katkı sağlamaktadır. Tarihî mekânlar ve kültürel semboller, ulusun süreklilik iddiasını görünür kılmakta ve geçmiş ile bugün arasında bağ kurmaktadır.

Assmann'ın kültürel hafıza yaklaşımı da bu bağlamda önemli bir teorik dayanak sağlamaktadır. Assmann'a göre kültürel hafıza, toplumların geçmişe ilişkin anlamları, sembolleri, ritüelleri, anlatıları ve maddi işaretleri aracılığıyla kuşaklar arasında aktardıkları uzun süreli bir bellek alanıdır (Assmann, 2011). Anıtlar, kutsal mekânlar, ritüeller, yazılı metinler, müzeler ve sembolik alanlar, toplumsal hafızanın taşıyıcıları olarak işlev görmektedir. Bu açıdan kültürel miras, yalnızca geçmişî hatırlatan bir unsur olarak kalmamakta, topluluğun kim olduğunu,

hangi geçmişe dayandığını ve hangi değerler etrafında süreklilik kurduğunu gösteren sembolik bir yapı oluşturmaktadır. İnşacılık, bu sembolik yapının uluslararası siyasette nasıl anlam kazandığını değerlendirmeye imkân tanımaktadır.

Kültürel mirasın inşacı analizi, “hangi geçmişin miras olarak kabul edildiği” sorusunu merkeze almaktadır. Her toplum ve devlet, geçmişin tüm unsurlarını aynı ölçüde görünür kılmamaktadır. Belirli anıtlar, tarihsel dönemler, mimari miraslar, ritüeller veya somut olmayan kültürel unsurlar öne çıkarılırken, bazı hafıza biçimleri ve toplumsal deneyimler geri planda kalabilmektedir. Bu seçicilik, mirasın teknik bir koruma alanından ziyade siyasal ve toplumsal bir anlam üretim süreci olduğunu göstermektedir. Smith’in “yetkilendirilmiş miras söylemi” kavramsallaştırması, bu seçiciliği açıklamak bakımından önemlidir. Miras alanında uzmanlar, devlet kurumları, uluslararası örgütler ve kültürel otoriteler belirli miras biçimlerini meşru kabul ederken, alternatif hafıza anlatılarını ikincil konuma itebilmektedir (Smith, 2006). Bu durum, kültürel mirasın kimlik siyaseti ve temsil mücadelesiyle ilişkisini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Labadi’nin UNESCO Dünya Mirası rejimine ilişkin çalışması, inşacı perspektif açısından ayrıca önem taşımaktadır. Labadi’ye göre “üstün evrensel değer” kavramı, yalnızca teknik bir değerlendirme ölçütü olarak işlev görmemektedir. Bu kavram, devletlerin geçmişi, ulusu, kültürel çeşitliliği, otantikliği ve sürdürülebilirliği temsil etme biçimleriyle doğrudan bağlantılıdır (Labadi, 2013). Dünya Mirası adaylık dosyaları, devletlerin yalnızca miras alanlarını tanıttıkları teknik metinler olarak okunamaz. Bu dosyalar, devletlerin kendi geçmişlerini hangi anlatılarla evrensel değer düzeyine taşıdıklarını, hangi tarihsel süreklilik iddiasını öne çıkardıklarını ve ulusal kimliği hangi sembolik unsurlarla ilişkilendirdiklerini gösteren metinlerdir. Böylece UNESCO rejimi, inşacı açıdan uluslararası tanınma, temsil ve kimlik üretiminin kurumsal bir alanı haline gelmektedir.

Kültürel mirasın kimlik üretimindeki rolü, uluslararası alanda meşruiyet üretimiyle de ilişkilidir. Devletler, kültürel miras unsurlarını kendi tarihsel derinliklerini, medeniyet birikimlerini ve uluslararası topluma katkılarını göstermek amacıyla kullanabilmektedir. Bu durum, kültürel mirasın dış politika söylemleri içinde önemli bir yer kazanmasına yol açmaktadır. Müzeler, sergiler, kültürel etkinlikler, restorasyon projeleri, ortak miras vurguları ve UNESCO adaylık süreçleri, devletlerin kendilerini uluslararası alanda belirli kimlikler üzerinden temsil etmelerine imkân tanımaktadır. İnşacı yaklaşım, bu temsil pratiklerinin yalnızca tanıtım veya kültürel diplomasi faaliyeti olarak görülemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu pratikler, devlet kimliği, dış politika söylemi ve uluslararası meşruiyet arayışıyla doğrudan ilişkili bir anlam üretim alanı olarak değerlendirilmelidir.

Mirasın uluslararası siyasetteki inşacı boyutu, devletleri aşan çok aktörlü bir temsil alanına işaret etmektedir. Bu alanda yerel topluluklar, azınlıklar, yerli halklar, sivil toplum kuruluşları, uzman ağları ve ulus-aşırı aktörler de kültürel mirasın anlamlandırılması ve temsil edilmesi süreçlerinde rol oynamaktadır. Mesnell ve Liuzza, Dünya Mirası rejiminin ellinci yılı bağlamında UNESCO’nun daha geniş bir aktör evreni içinde faaliyet göstermeye başladığını belirtmektedir. Bu süreçte hükümet dışı örgütler, bağışçılar, sivil toplum girişimleri, yerel topluluklar ve yeni diplomatik aktörler kültürel miras yönetiminde daha görünür hale gelmiştir (Mesnell & Liuzza, 2022). Bu durum, inşacılığın aktörler arası etkileşim, temsil, norm üretimi ve anlam mücadelesi vurgusuyla uyumludur. Kültürel miras, yalnızca devletlerin

belirlediği bir kimlik alanı olmaktan çıkarak, farklı aktörlerin tanınma ve temsil taleplerini dile getirdiği çok aktörlü bir mücadele sahasına dönüşmektedir.

Bu bağlamda kültürel miras, ulusal kimlik anlatılarının yanı sıra ihtilaflı kimliklerin ve çok katmanlı aidiyetlerin de sahasıdır. Özellikle imparatorluk-sonrası coğrafyalarda, sınır bölgelerinde, çok etnili toplumlarda ve tarihsel travmalarla şekillenen alanlarda mirasın kime ait olduğu, nasıl temsil edileceği ve hangi adlandırmalarla uluslararası alana taşınacağı önemli siyasal sonuçlar doğurmaktadır. Tunbridge ve Ashworth'un "dissonant heritage" yaklaşımı, mirasın çoğu zaman paylaşılan bir uzlaşma alanı yerine, farklı grupların geçmişe ilişkin iddialarının karşı karşıya geldiği ihtilaflı bir alan olduğunu göstermektedir (Tunbridge & Ashworth, 1996). Bu yaklaşım, inşacılığın kimlik ve anlam üretimine ilişkin varsayımlarını kültürel miras alanına güçlü biçimde taşımaktadır. Miras, bu açıdan farklı toplulukların kendi hafızalarını görünür kılmaya çalıştıkları, kimi zaman da rakip hafızaların dışlandığı bir siyasal temsil alanıdır.

İnşacı yaklaşım, somut olmayan kültürel mirasın uluslararası siyasetteki yerini açıklamak açısından da elverişlidir. UNESCO'nun 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, miras kavramını ritüeller, sözlü gelenekler, toplumsal uygulamalar, el sanatları, gösteri sanatları ve kültürel bilgi aktarımı gibi yaşayan pratikleri içerecek şekilde genişletmiştir (UNESCO, 2003). Bu genişleme, mirasın yalnızca anıtlar ve tarihî yapılar üzerinden tanımlanmadığını, toplulukların gündelik pratikleri ve kuşaklar arası aktarım biçimleriyle de ilişkili olduğunu göstermektedir. İnşacılık açısından bu durum, kimliğin maddi sembollerin yanında performans, ritüel, anlatı ve sosyal pratikler aracılığıyla da üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle somut olmayan miras, ulusal ve yerel kimliklerin uluslararası düzeyde tanınma arayışında önemli bir kaynak haline gelmektedir.

Kültürel mirasın inşacı okuması, yumuşak güç tartışmalarıyla da kesişmektedir. Nye'in yumuşak güç yaklaşımı, kültür, değerler ve politikaların çekicilik üretme kapasitesini vurgulamaktadır (Nye, 2004). İnşacı açıdan bu çekicilik, dış politika imajı üretimini aşan kimliksel ve sembolik bir boyuta sahiptir. Kültürel miras aracılığıyla devletler ve topluluklar belirli bir kimlik, geçmiş ve değerler sistemi inşa etmektedir. Bu kimlik, uluslararası alanda tanınma, saygınlık ve meşruiyet üretme aracı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle mirasın yumuşak güç boyutu, kimlik ve anlam üretimi süreçleriyle birlikte düşünülmelidir. Kültürel mirasın uluslararası alanda etkili olabilmesi, sahip olunan miras unsurlarının zenginliği kadar bu unsurların hangi anlatılarla, hangi sembolik çerçeveler içinde ve hangi hedef kitlelere sunulduğuyla da ilişkilidir.

İnşacılığın kültürel miras analizine sağladığı en önemli katkı, mirasın anlam, kimlik, hafıza ve temsil süreçleriyle ilişkisini görünür kılmasıdır. Bu yaklaşım, kültürel mirasın uluslararası siyasetteki rolünü devlet çıkarlarının veya kurumsal düzenlemelerin ötesinde, toplumsal anlamların ve kolektif kimliklerin üretildiği bir alan olarak değerlendirmeye imkân tanımaktadır. Devletlerin dış politika söylemlerinde tarihî mirasa başvurusu, UNESCO adaylık dosyalarında belirli geçmiş anlatılarını evrensel değer diliyle sunması, ihtilaflı alanlarda miras üzerinden aidiyet iddiaları geliştirmesi ve somut olmayan kültürel unsurları uluslararası tanınma aracına dönüştürmesi, inşacı yaklaşımın açıklama kapasitesini güçlendirmektedir.

Bununla birlikte inşacılık, kültürel mirasın tüm boyutlarını tek başına açıklamakta sınırlı kalmaktadır. Bu yaklaşım, anlam, söylem, kimlik ve temsil süreçlerini güçlü biçimde analiz ederken maddi güç ilişkilerini, ekonomik çıkarları, turizm gelirlerini, askerî kapasiteyi ve

kurumsal karar alma mekanizmalarını zaman zaman geri planda bırakabilmektedir. Oysa kültürel miras alanında kimlik üretimi çoğu zaman güç, prestij, kurum ve güvenlik süreçleriyle birlikte işlemektedir. Bir miras unsurunun uluslararası alanda görünürlük kazanması, anlam üretiminin yanında devlet kapasitesi, diplomatik destek, uzmanlık ağları, finansman kaynakları ve uluslararası kurumlar içindeki pazarlık gücüyle de ilişkilidir. Bu nedenle inşacılık, realizm ve liberal kurumsalcılıkla birlikte ele alındığında kültürel mirasın daha bütünlüklü biçimde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

İnşacılık, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki yerini anlamak bakımından güçlü bir kuramsal çerçeve oluşturmaktadır. Kültürel miras, bu perspektifte geçmişin pasif bir kalıntısından çok kimliklerin kurulduğu, hafızanın düzenlendiği, aidiyetlerin temsil edildiği ve uluslararası meşruiyetin üretildiği bir anlam alanı olarak değerlendirilir. Mirasın hangi unsurlarının görünür kılındığı, kim tarafından temsil edildiği, hangi tarihsel anlatılarla uluslararası düzeye taşındığı ve hangi toplulukların bu süreçlere dâhil edildiği, kültürel mirasın siyasal niteliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle inşacı yaklaşım, kültürel mirasın güç ve kurum boyutlarının yanında kimlik ve anlam üretimiyle ilişkili derin yapısını açıklayan temel kuramsal çerçevelerden birini oluşturmaktadır.

6. Güvenikleştirme Teorisi: Tehdit, Koruma ve Olağanüstülük Söylemi

Güvenikleştirme teorisi, güvenliği yalnızca nesnel tehditlerin varlığına bağlı bir durum olarak ele almak yerine, belirli meselelerin siyasal söylemler aracılığıyla güvenlik alanına taşınma sürecine odaklanmaktadır. Wæver, güvenliği bir söz edimi olarak kavramsallaştırmakta ve bir konunun “güvenlik” diliyle ifade edilmesinin onu olağan siyasal tartışma alanından çıkararak acil müdahale gerektiren bir mesele haline getirebildiğini savunmaktadır (Wæver, 1995). Buzan, Wæver ve de Wilde ise güvenikleştirmeyi, bir aktörün belirli bir meseleyi varoluşsal tehdit olarak sunması ve ilgili hedef kitlenin bu sunumu kabul etmesiyle işleyen siyasal bir süreç olarak açıklamaktadır (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998). Bu yaklaşım, kültürel mirasın savaş, işgal, tahrip, yağma, kimlik çatışmaları ve medeniyet söylemleri bağlamında güvenlik konusu haline gelişini analiz etmeye elverişli bir kuramsal çerçeve oluşturmaktadır.

Kültürel miras, güvenikleştirme teorisi açısından özellikle iki düzeyde önem kazanmaktadır. İlk düzey, kültürel varlıkların fiziksel olarak tehdit altında bulunmasıdır. Silahlı çatışmalar, işgaller, terör saldırıları, yasa dışı kazılar, yağma faaliyetleri ve kasıtlı tahrip eylemleri, kültürel varlıkların korunmasını acil bir uluslararası mesele haline getirebilmektedir. İkinci düzey ise kültürel mirasın toplulukların kimliği, hafızası ve tarihsel sürekliliğiyle kurduğu ilişkidir. Bir anıtın, kutsal mekânın, arkeolojik alanın veya müzenin hedef alınması yalnızca fiziksel bir yapının zarar görmesiyle sınırlı değildir. Bu tür saldırılar, söz konusu yapıyla ilişkilendirilen toplumsal hafıza, aidiyet ve tarihsel meşruiyet alanını da hedef almaktadır. Bu nedenle kültürel mirasın tahribi, çoğu zaman kültürel kayıp olmanın ötesine geçerek kimlik ve siyasal bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların korunmasına ilişkin uluslararası hukuk, kültürel mirasın güvenlik boyutunun anlaşılması açısından temel bir referans noktası oluşturmaktadır. O’Keefe, kültürel varlıkların savaş zamanında korunmasına ilişkin uluslararası kuralların tarihsel gelişimini ayrıntılı biçimde incelemektedir. Bu çerçevede 1954 Lahey Sözleşmesi, 1977 Ek Protokolleri, 1999 İkinci Lahey Protokolü ve ilgili teamül hukuku normları, kültürel varlıkların savaş zamanındaki statüsünü belirleyen temel hukuki zemini oluşturmaktadır (O’Keefe, 2006). Bu çerçevede kültürel miras, savaş hukuku, sivil nesnelerin korunması, askerî gereklilik,

orantılılık, yağma, işgal ve kasıtlı tahrip gibi başlıklarla birlikte değerlendirilmektedir. Kültürel varlıkların çatışma ortamındaki korunması, bu yönüyle uluslararası güvenlik tartışmalarıyla doğrudan ilişkilenen hukuki ve siyasal bir alan oluşturmaktadır.

Forrest'in çalışması, kültürel mirasa yönelik tehditlerin yalnızca silahlı çatışmalarla sınırlı olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Yasa dışı ticaret, kazı, ihmal ve kasıtlı tahribat gibi riskler, kültürel mirasın korunmasını daha geniş bir uluslararası hukuk ve yönetim meselesi haline getirmektedir (Forrest, 2010). UNESCO sözleşmeleri ve kültürel mirasın korunmasına ilişkin uluslararası hukuk mekanizmaları, bu tehditlere karşı ortak sorumluluk ve iş birliği fikrini kurumsallaştırmaktadır. Ancak güvenlikleştirme açısından asıl kritik nokta, bu tehditlerin hangi söylemlerle ifade edildiği ve nasıl siyasal öncelik haline getirildiğidir. Bir kültürel varlığın "insanlığın ortak mirası", "ulusal kimliğin sembolü", "medeniyet hafızası" veya "topluluğun varoluşsal dayanağı" olarak sunulması, onun korunmasını teknik bir koruma meselesinden çıkararak güvenlik ve aciliyet alanına taşıyabilmektedir.

Kültürel mirasın güvenlikleştirilmesi, özellikle kasıtlı tahrip örneklerinde belirgin hale gelmektedir. Bamiyan Budaları'nın Taliban tarafından yıkılması, Mostar Köprüsü'nün Bosna Savaşı sırasında tahrip edilmesi, Irak ve Suriye'de Irak ve Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) Palmira başta olmak üzere çok sayıda tarihi ve arkeolojik alanı hedef alması, kültürel miras tahribinin uluslararası kamuoyunda kültürel kaybı aşan bir anlam kazanmasına neden olmuştur. Bu örneklerde tahrip eylemleri, kimliğe, hafızaya ve insanlığın ortak değerlerine yönelmiş saldırılar olarak değerlendirilmiştir. Labadi, Bamiyan Budaları, Mostar Köprüsü ve Bosna'daki Müslüman mirasının tahribi gibi örneklerin, kültürel mirasın yok edilmesinin kültürel çeşitliliği ortadan kaldırma ve belirli siyasal-kimlikel gündemleri güçlendirme aracı olarak işleyebildiğini göstermesi bakımından önem taşıdığını belirtmektedir (Labadi, 2013). Bu örnekler, güvenlikleştirme teorisinin kültürel miras alanına uygulanabilirliğini açık biçimde göstermektedir.

Bu süreçte kültürel miras, güvenlikleştirici aktörler tarafından farklı referans nesneleriyle ilişkilendirilebilmektedir. Bazen korunması gereken unsur ulusal kimliktir. Bazen belirli bir dinî veya etnik topluluğun hafızasıdır. Bazen insanlığın ortak mirasıdır. Bazen uluslararası barış ve kültürel çeşitliliktir. Güvenlikleştirme teorisinin kavramlarıyla ifade etmek gerekirse, kültürel mirasın kendisi doğrudan referans nesnesi haline gelebileceği gibi, daha geniş bir kimlik, toplum, medeniyet veya insanlık anlatısının taşıyıcısı olarak da güvenlikleştirilebilir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998). Bu durum, kültürel mirasın güvenlik söylemi içinde çok katmanlı bir anlam kazandığını göstermektedir.

Kültürel mirasın güvenlikleştirilmesi, koruma mekanizmalarını güçlendirebilir. Tehdit algısı ve aciliyet söylemi, ulusal kurumların, uluslararası örgütlerin, uzman ağlarının ve sivil toplum kuruluşlarının hızlı biçimde harekete geçmesini sağlayabilir. UNESCO'nun tehlike altındaki miras listesi, acil koruma çağrıları, uluslararası yardım mekanizmaları ve çatışma sonrası restorasyon girişimleri, bu tür güvenlikleştirme süreçlerinin kurumsal sonuçları arasında değerlendirilebilir. Meskeel ve Liuzza, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin ellinci yılı bağlamında UNESCO'nun, hükümet dışı örgütler, bağışçılar, sivil toplum girişimleri ve alternatif koruma aktörleriyle birlikte daha karmaşık bir diplomatik alanda faaliyet gösterdiğini vurgulamaktadır (Meskeel & Liuzza, 2022). Bu durum, kültürel mirasın tehdit altında olduğu durumlarda devlet dışı aktörlerin ve yeni diplomasi biçimlerinin de güvenlik söylemine dâhil olabildiğini göstermektedir.

Bununla birlikte güvenlikleştirme, kültürel miras alanında bazı riskler de üretmektedir. Bir miras unsurunun güvenlik diliyle çerçevelenmesi, acil müdahale ve olağanüstü önlemler için meşruiyet zemini oluşturabilir. Bu durum, kimi koşullarda koruma kapasitesini artırırken, kimi koşullarda yerel toplulukların süreç dışına itilmesine, miras alanlarının askerî veya bürokratik denetime açılmasına ve kültürel koruma kararlarının merkezi güvenlik kurumları tarafından belirlenmesine yol açabilir. Güvenlikleştirme teorisinin katkısı tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Teori, güvenlik söyleminin yalnızca koruyucu sonuçlar üretmediğini, aynı zamanda siyasal alanı daraltabilen ve olağanüstü müdahaleleri meşrulaştırabilen bir mekanizma olarak işleyebildiğini göstermektedir (Wæver, 1995; Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998).

Kültürel mirasın güvenlik söylemi içinde ele alınması, uluslararası hukuk ve ceza sorumluluğu açısından da önem taşımaktadır. Kültürel varlıklara yönelik saldırılar, belirli koşullarda savaş suçu kapsamında değerlendirilebilmektedir. O’Keefe, kültürel varlıkların korunmasına ilişkin normların yalnızca devletler arası yükümlülükler düzeyinde kalmadığını, bireysel ceza sorumluluğu ve uluslararası ceza yargılamalarıyla da ilişkilendiğini göstermektedir (O’Keefe, 2006). Bu çerçeve, kültürel mirasın korunmasının uluslararası güvenlik ve hesap verebilirlik mekanizmalarıyla bağını güçlendirmektedir. Kültürel varlıkların hedef alınması, savaşın askerî sonuçları kadar toplumların hafıza ve kimlik yapıları üzerindeki etkilerini de dikkate alan daha geniş bir değerlendirme çerçevesi gerektirmektedir.

Güvenlikleştirme perspektifi, kültürel mirasın neden bazı durumlarda yüksek siyaset konusu haline geldiğini açıklama bakımından güçlüdür. Normal koşullarda kültür politikası, koruma yönetimi veya turizm bağlamında değerlendirilen bir miras alanı, çatışma, işgal, tahrip veya kimliksel gerilim bağlamında ulusal güvenlik, uluslararası hukuk ve insani sorumluluk alanına taşınabilmektedir. Bu dönüşüm, söylem, medya, uluslararası örgüt açıklamaları, diplomatik girişimler, uzman raporları ve sivil toplum kampanyaları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu süreçte kültürel mirasın korunması gerektiği yönündeki söylem, teknik uzmanlık alanını aşan daha geniş bir siyasal ve güvenlik gündemiyle ilişkilendirilmektedir.

Kültürel mirasın güvenlikleştirilmesi, inşacı yaklaşımla da güçlü bir kesişim alanına sahiptir. Çünkü mirasın neden tehdit altında görüldüğü, çoğu zaman onun kimlik ve hafıza ile kurduğu sembolik bağdan kaynaklanmaktadır. Assmann’ın kültürel hafıza yaklaşımı, anıtlar, ritüeller, metinler ve sembolik mekânların kolektif hafızanın taşıyıcıları olarak işlediğini ortaya koymaktadır (Assmann, 2011). Bu nedenle kültürel mirasa yönelik saldırılar, toplulukların hafızasına ve kimlik dayanaklarına yönelmiş saldırılar olarak okunabilmektedir. Güvenlikleştirme teorisi, bu sembolik ve kimliksel bağın hangi koşullarda tehdit söylemine dönüştüğünü açıklamaktadır.

Bu yaklaşımın açıklama gücüne rağmen belirli sınırları bulunmaktadır. Her kültürel miras meselesi güvenlik alanına taşınmamaktadır. Pek çok miras meselesi, teknik koruma, yerel yönetim, turizm, kalkınma, uzmanlık, finansman veya kültürel temsil başlıkları altında ele alınmaktadır. Güvenlikleştirme teorisi, özellikle tehdit, aciliyet, tahrip, çatışma ve olağanüstü müdahale süreçlerini açıklamada güçlüdür. Ancak kültürel mirasın gündelik koruma pratikleri, norm üretimi, uluslararası iş birliği, yumuşak güç ve kimlik inşası boyutlarını tek başına açıklamakta sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle güvenlikleştirme yaklaşımı, kültürel mirasın bütünsel analizi içinde diğer kuramsal yaklaşımlarla birlikte değerlendirilmelidir.

Güvenlikleştirme teorisi, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki yerini tehdit, koruma ve olağanüstülük söylemi üzerinden açıklayan önemli bir analitik çerçeve

oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, kültürel mirasın hangi koşullarda tehdit söylemiyle ilişkilendirildiğini, nasıl acil müdahale gerektiren bir konu haline geldiğini ve hangi aktörler tarafından güvenlik alanına taşındığını analiz etmeye imkân tanımaktadır. Kültürel mirasın silahlı çatışmalarda hedef alınması, yasa dışı biçimde yağmalanması, kimliksel şiddetin parçası haline gelmesi veya insanlığın ortak mirası söylemiyle korunmaya çalışılması, güvenlikleştirme teorisinin açıklama kapasitesini görünür kılmaktadır. Bu bağlamda güvenlikleştirme yaklaşımı, kültürel mirasın güç, kurum ve kimlik boyutlarına ek olarak tehdit, koruma ve olağanüstülük söylemiyle ilişkili siyasal niteliğini ortaya koymaktadır.

7. Karşılaştırmalı Değerlendirme

Realizm, liberal kurumsalcılık, inşacılık ve güvenlikleştirme teorisi birlikte değerlendirildiğinde kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler disiplini açısından çok katmanlı bir analiz alanı sunduğu görülmektedir. Her kuramsal yaklaşım, kültürel mirasın farklı bir boyutunu görünür kılmakta ve bu alanın uluslararası siyasette üstlendiği işlevleri farklı kavramlarla açıklamaktadır. Realizm, kültürel mirası güç, egemenlik, prestij ve rekabet boyutuyla ele almaktadır. Liberal kurumsalcılık, mirası uluslararası rejimler, normlar, sözleşmeler ve çok taraflı yönetim süreçleri içinde değerlendirmektedir. İnşacılık, kültürel mirasın kimlik, hafıza, aidiyet ve anlam üretimiyle ilişkisini öne çıkarmaktadır. Güvenlikleştirme teorisi ise mirasın tehdit, tahrip, koruma ve olağanüstülük söylemi içindeki konumunu analiz etmektedir.

Bu dört yaklaşımın ortak biçimde gösterdiği temel nokta, kültürel mirasın yalnızca geçmişe ait unsurların korunmasıyla ilgili teknik bir alan olarak ele alınamayacağıdır. Kültürel miras, devletlerin dış politika söylemlerinde, uluslararası kurumların norm üretiminde, toplulukların kimlik inşasında ve çatışma ortamlarında güvenlik tartışmalarında işlevsel hale gelmektedir. Smith'in mirası hafıza, kimlik ve anlam üretimiyle ilişkili toplumsal bir süreç olarak kavramsallaştırması, kültürel mirasın siyasal ve toplumsal bağlamdan ayrı düşünülmemeyeceğini göstermektedir (Smith, 2006). Labadi'nin "üstün evrensel değer" tartışması ise UNESCO Dünya Mirası rejiminde kültürel mirasın evrensellik, temsil, ulus inşası ve sürdürülebilirlik gibi kavramlarla nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır (Labadi, 2013). Bu nedenle kültürel miras, Uluslararası İlişkiler kuramları bakımından hem sembolik hem kurumsal hem de stratejik bir alan oluşturmaktadır.

Realist yaklaşım, kültürel mirasın güç siyasetiyle ilişkisini açıklamak için önemli bir kuramsal başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Devletlerin tarihî mekânları, arkeolojik alanları, kutsal yapıları veya kültürel sembolleri egemenlik, tarihsel süreklilik ve uluslararası prestij üretimi amacıyla kullanmaları, kültürel mirasın güç ve çıkar ilişkilerinden bağımsız olmadığını göstermektedir. Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilme süreçleri, bu açıdan koruma statüsü kazanma çabasının yanında uluslararası görünürlük ve sembolik statü üretme girişimi olarak da okunabilir. Nye'in yumuşak güç yaklaşımı, kültürün ve meşruiyet algısının uluslararası sonuçlar üretme kapasitesine dikkat çekmektedir (Nye, 2004, 2011). Realist analiz, bu noktada kültürel mirasın prestij ve stratejik araçsallaştırma boyutunu görünür kılmaktadır.

Bununla birlikte realizm, kültürel mirasın normatif, toplumsal ve kimliksel katmanlarını açıklamada sınırlı kalmaktadır. Mirası çoğunlukla devlet çıkarı, egemenlik ve güç mücadelesi üzerinden ele almak, yerel toplulukların hafıza pratiklerini, alt kimliklerin temsil taleplerini, uzmanlık rejimlerinin etkisini ve uluslararası normların dönüştürücü kapasitesini geri plana itebilir. Kültürel mirasın hangi anlamlarla üretildiği, kimin miras olarak tanımlandığı ve hangi

geçmiş anlatılarının uluslararası alanda meşru kabul edildiği gibi sorular, realist çerçeveyi aşan inşacı ve kurumsal analizlere ihtiyaç duymaktadır.

Liberal kurumsalcılık, kültürel mirasın uluslararası kurumlar ve rejimler içindeki yerini açıklamak bakımından güçlüdür. UNESCO'nun 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi ve 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi, kültürel miras alanında ortak normlar, prosedürler ve yükümlülükler üretmiştir (UNESCO, 1972; UNESCO, 2003). Bu rejimler, devletler arasında bilgi paylaşımı, teknik iş birliği, uzman değerlendirmesi ve koruma kapasitesinin geliştirilmesi bakımından önemli mekanizmalar oluşturmaktadır. Forrest'ın kültürel mirasın korunmasına ilişkin uluslararası sözleşmeleri birlikte ele alan çalışması, UNESCO sisteminin kültürel mirası uluslararası hukuk ve iş birliği alanına yerleştirdiğini göstermektedir (Forrest, 2010).

Liberal kurumsalcı çerçevenin sınırlılığı, kurumların tarafsız ve teknik yapılar olarak işlemediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Dünya Mirası Komitesi'nde uzman tavsiyelerinin siyasal pazarlıklarla aşılması, devletlerin miras alanlarının listeye dâhil edilme süreçlerini prestij ve diplomatik görünürlük aracı olarak kullanması, bazı bölgelerin ve toplulukların sınırlı temsil edilmesi, miras yönetişiminin güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını göstermektedir. Meskill ve Liuzza, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin ellinci yılı bağlamında UNESCO'nun giderek daha karmaşık bir diplomatik alanda faaliyet gösterdiğini vurgulamaktadır. Yazarlara göre devletler, hükümet dışı örgütler, bağışçılar, yerel topluluklar ve sivil toplum girişimleri arasında yeni bir yönetim alanı oluşmaktadır (Meskill & Liuzza, 2022). Bu nedenle liberal kurumsalcılık, kültürel mirasın kurumsallaşmasını açıklamakta güçlü olsa da güç asimetrisini ve temsil mücadelelerini açıklamak için realist ve inşacı yaklaşımlarla birlikte kullanılmalıdır.

İnşacılık, kültürel mirasın kimlik, hafıza ve anlam üretimiyle ilişkisini en güçlü biçimde açıklayan yaklaşımdır. Bu perspektife göre miras, geçmişten bugüne aktarılan sabit bir varlık alanından çok, toplulukların ve devletlerin geçmişi yorumladıkları, kimliklerini kurdukları ve meşruiyet ürettikleri sosyal bir süreçtir. Assmann'ın kültürel hafıza yaklaşımı, anıtların, ritüellerin, kutsal mekânların ve sembolik alanların kolektif hafızanın taşıyıcıları olarak işlediğini göstermektedir (Assmann, 2011). Anthony D. Smith'in ulusal kimlik yaklaşımı da ulusların ortak mitler, semboller, tarihsel hafıza ve toprakla kurulan aidiyet ilişkileri üzerinden şekillendiğini vurgulamaktadır (Smith, 1991). Bu iki katkı, kültürel mirasın ulusal ve toplumsal kimlik üretimindeki rolünü açıklamak bakımından önemlidir.

İnşacı yaklaşımın sınırlılığı, kültürel miras alanındaki maddi güç ilişkilerini, finansman kaynaklarını, diplomatik pazarlıkları ve kurumsal kapasite farklılıklarını zaman zaman geri planda bırakabilmesidir. Bir miras unsurunun uluslararası görünürlük kazanması yalnızca anlam üretimiyle açıklanamaz. Devlet kapasitesi, uzmanlık ağları, fon kaynakları, diplomatik etki, turizm stratejileri ve uluslararası kurumlar içindeki temsil gücü de bu sürecin belirleyici unsurlarıdır. Bu nedenle inşacılık, kültürel mirasın kimlik ve temsil boyutunu açıklarken, realizm ve liberal kurumsalcılığın sunduğu güç ve kurum analizleriyle tamamlanmalıdır.

Güvenikleştirme teorisi, kültürel mirasın tehdit ve aciliyet söylemi içinde nasıl yeniden çerçevelendiğini açıklamaktadır. Bu yaklaşım, özellikle silahlı çatışmalar, işgal, terör saldırıları, yağma ve kasıtlı tahrip örneklerinde açıklayıcıdır. Wæver'in güvenliği bir söz edimi olarak değerlendiren yaklaşımı ve Buzan, Wæver ve de Wilde'in güvenikleştirme modeli, kültürel mirasın hangi koşullarda olağan kültür politikası alanından çıkarak güvenlik alanına taşındığını anlamaya imkân tanımaktadır (Wæver, 1995; Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998).

O’Keefe’in kültürel varlıkların silahlı çatışmalarda korunmasına ilişkin çalışması, bu alandaki hukuki ve güvenlik boyutunu ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır (O’Keefe, 2006).

Güvenikleştirme yaklaşımı, kültürel mirasın korunmasını aciliyet ve uluslararası sorumluluk bağlamında anlamlandırmak açısından güçlüdür. Bamiyan Budaları’nın yıkımı, Mostar Köprüsü’nün tahribi, Irak ve Suriye’de IŞİD’in kültürel varlıklara yönelik saldırıları gibi örnekler, kültürel mirasın kimliksel ve sembolik değerinden dolayı güvenlik söylemine konu olabildiğini göstermektedir. Bununla birlikte güvenlikleştirme teorisi, kültürel mirasın gündelik koruma pratiklerini, diplomatik iş birliği süreçlerini, UNESCO adaylık dosyalarını, turizm ve kalkınma boyutlarını açıklamada sınırlı kalmaktadır. Her kültürel miras meselesi güvenlik alanına taşınmadığı için bu yaklaşım, özellikle tehdit, tahrip ve olağanüstü müdahale bağlamlarında daha açıklayıcıdır.

Bu karşılaştırma, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içinde tek boyutlu bir kavram olarak ele alınamayacağını göstermektedir. Kültürel miras kimi zaman devletlerin prestij ve egemenlik anlatılarına hizmet eden stratejik bir kaynak, kimi zaman uluslararası normlar ve kurumlar içinde düzenlenen ortak sorumluluk alanı, kimi zaman kimlik ve hafıza üretiminin sembolik zemini, kimi zaman da tehdit ve güvenlik söyleminin referans nesnesi haline gelmektedir. Bu nedenle kültürel mirasın analizi, kuramlar arası bir okuma gerektirmektedir.

Kültürel mirasın farklı kuramsal yaklaşımlar açısından nasıl anlamlandırıldığını daha sistematik biçimde göstermek amacıyla realizm, liberal kurumsalcılık, inşacılık ve güvenlikleştirme teorisinin temel varsayımları karşılaştırmalı olarak aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 1. Kültürel Mirasın Uluslararası İlişkiler Kuramları Açısından Karşılaştırmalı Analizi

Kuramsal yaklaşım	Kültürel miras nasıl kavrar?	Güçlü açıkladığı boyut	Sınırlılığı
Realizm	Egemenlik, prestij, güç ve rekabet aracı	Stratejik araçsallaştırma, tarihsel aidiyet iddiaları, statü arayışı	Kimlik, norm ve yerel temsil boyutlarını sınırlı açıklar
Liberal kurumsalcılık	Uluslararası rejim, norm ve iş birliği alanı	UNESCO, sözleşmeler, uzman ağları, çok taraflı yönetim	Güç asimetrisi ve politizasyonu yeterince açıklamakta zorlanır
İnşacılık	Kimlik, hafıza, aidiyet ve anlam üretimi alanı	Temsil, kolektif hafıza, ulusal kimlik, söylem	Maddi güç, diplomatik kapasite ve kurumsal pazarlıkları geri plana itebilir
Güvenikleştirme teorisi	Tehdit, koruma ve olağanüstülük söyleminin konusu	Tahrip, yağma, savaş, acil koruma ve referans nesnesi üretimi	Gündelik koruma, iş birliği, turizm ve norm üretimi boyutlarını sınırlı açıklar

Tablo 1’de görüldüğü üzere kültürel miras, her kuramsal yaklaşımda farklı bir analitik işlev kazanmaktadır. Realizm, kültürel mirasın güç ve egemenlik boyutunu öne çıkarmaktadır. Liberal kurumsalcılık, mirasın uluslararası rejimler ve normatif düzenlemeler içindeki konumunu açıklamaktadır. İnşacılık, mirasın kimlik ve hafıza üretimindeki rolünü görünür kılmaktadır. Güvenikleştirme teorisi ise mirasın tehdit ve acil koruma söylemi içinde nasıl güvenlik alanına taşındığını ortaya koymaktadır. Bu karşılaştırma, kültürel mirasın tek bir

kuramsal yaklaşımla sınırlı biçimde açıklanamayacağını ve güç, kurum, kimlik ve güvenlik boyutlarının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki yeri, yalnızca yumuşak güç veya kültürel diplomasi başlıklarıyla sınırlı bir çerçeveye indirgenemez. Kültürel miras, güç, kurum, kimlik ve güvenlik boyutlarının kesişiminde yer alan karmaşık bir siyasal alandır. Devletler kültürel mirası prestij, egemenlik ve uluslararası görünürlük üretmek için kullanmaktadır. Uluslararası kurumlar mirası normlar ve rejimler aracılığıyla düzenlemekte, topluluklar ise miras üzerinden kimlik ve hafıza üretmektedir. Çatışma ve tahrip durumlarında miras, güvenlik söyleminin parçası haline gelmektedir. Bu çok katmanlı yapı, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler disiplini içinde daha sistematik ve kuramsal biçimde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki yerini güç, kurum, kimlik ve güvenlik boyutları üzerinden karşılaştırmalı biçimde değerlendirmiştir. Çalışmanın temel çıkış noktası, kültürel mirasın uluslararası siyasette yalnızca kültürel diplomasi veya yumuşak güç tartışmaları içinde ele alınmasının analitik açıdan dar bir çerçeve sunduğudur. Kültürel miras, devletlerin tarihsel süreklilik anlatıları, uluslararası prestij arayışları, çok taraflı koruma rejimleri, kimlik ve hafıza politikaları ile güvenlik söylemleri arasında konumlanan çok katmanlı bir siyasal alan oluşturmaktadır.

Realist yaklaşım, kültürel mirasın güç, egemenlik, çıkar ve prestijle ilişkili yönlerini görünür kılmıştır. Tarihî yapılar, arkeolojik alanlar, kutsal mekânlar ve kültürel semboller, devletlerin ulusal anlatılarını destekleyen ve uluslararası alanda statü üretmelerine katkı sağlayan sembolik kaynaklar olarak işlev görebilmektedir. Bu çerçevede kültürel miras, devletlerin kültürel tanıtım repertuvarında yer alan bir unsur olmanın yanında egemenlik, aidiyet ve jeopolitik rekabetle bağlantılı stratejik bir araç olarak da değerlendirilebilmektedir. Realist perspektif, özellikle ihtilafli miras alanları, tarihsel hak iddiaları ve uluslararası görünürlük mücadeleleri bakımından güçlü bir açıklama zemini sağlamaktadır.

Liberal kurumsalcılık, kültürel mirasın uluslararası normlar, sözleşmeler ve çok taraflı yönetim mekanizmaları içindeki konumunu açıklamaya imkân tanımıştır. UNESCO'nun 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi ve 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi, kültürel mirasın uluslararası düzeyde kurumsallaşmasını ve ortak sorumluluk alanı olarak düzenlenmesini sağlamıştır. Dünya Mirası Listesi, uzman değerlendirmeleri, adaylık dosyaları, koruma planları ve uluslararası yardım mekanizmaları, kültürel mirasın devletler arası iş birliği, norm üretimi ve teknik uzmanlık yoluyla yönetildiğini göstermektedir. Bununla birlikte UNESCO rejimi, prestij, temsil, bölgesel dengesizlik ve diplomatik pazarlık süreçleriyle de iç içe geçmektedir. Bu nedenle liberal kurumsalcılık, mirasın kurumsal boyutunu açıklamakta güçlü bir çerçeve sunarken, güç asimetrisi ve politizasyon olgusuyla birlikte ele alındığında daha bütünlüklü hale gelmektedir.

İnşacı yaklaşım, kültürel mirasın kimlik, hafıza, aidiyet ve anlam üretimiyle ilişkisini açıklamıştır. Miras unsurları, toplulukların ve devletlerin geçmişle bağ kurma, tarihsel süreklilik üretme ve uluslararası alanda meşruiyet arama süreçlerinde önemli işlevler üstlenmektedir. Hangi miras unsurunun seçildiği, hangi geçmiş anlatısının görünür kılındığı, hangi topluluğun temsil edildiği ve hangi anlamların evrensel düzeye taşındığı, kültürel mirasın siyasal niteliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle inşacılık, kültürel mirası yalnızca fiziksel

varlıkların korunması olarak ele alan yaklaşımların ötesine geçerek, mirasın toplumsal ve uluslararası anlam dünyasındaki kurucu rolünü görünür kılmaktadır.

Güvenikleştirme teorisi ise kültürel mirasın tehdit, tahrip, yağma ve olağanüstü koruma söylemi içinde nasıl güvenlik alanına taşındığını göstermiştir. Silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların hedef alınması, kutsal mekânların tahrip edilmesi, müzelerin yağmalanması veya arkeolojik alanların yok edilmesi yalnızca kültürel kayıp anlamına gelmemektedir. Bu tür eylemler, toplulukların hafıza, kimlik ve tarihsel varlık iddialarını da doğrudan etkilemektedir. Bu durum, kültürel mirasın belirli koşullarda referans nesnesi haline geldiğini ve uluslararası güvenlik, insani sorumluluk ve savaş hukuku tartışmalarıyla ilişkilendiğini göstermektedir. Güvenikleştirme yaklaşımı, özellikle çatışma ve tahrip bağlamlarında kültürel mirasın neden yüksek siyaset konusu haline gelebildiğini açıklamaktadır.

Çalışmanın ulaştığı temel sonuç, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler disiplininde ikincil bir inceleme alanı olarak konumlandırılmayacağıdır. Kültürel miras, güç siyaseti, uluslararası norm üretimi, kimlik inşası ve güvenlik söylemleriyle kesişen çok boyutlu bir alandır. Bu nedenle kültürel mirasın yalnızca kültürel diplomasi, turizm, kamu diplomasisi veya koruma politikaları bağlamında ele alınması, onun uluslararası siyasetteki işlevlerini tam olarak açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Realizm, liberal kurumsalcılık, inşacılık ve güvenikleştirme teorisi birlikte değerlendirildiğinde, kültürel mirasın devlet davranışları, uluslararası kurumlar, toplumsal hafıza ve güvenlik pratikleriyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir.

Bu makalenin kuramsal katkısı, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramlarının temel kavramlarıyla sistematik biçimde ilişkilendirmesidir. Mevcut literatürde kültürel miras çoğunlukla UNESCO yönetişimi, yumuşak güç, kültürel diplomasi, uluslararası hukuk veya kimlik tartışmaları içinde parçalı biçimde ele alınmaktadır. Bu çalışma, söz konusu literatürleri kuramsal bir karşılaştırma içinde bir araya getirerek kültürel mirasın güç, kurum, kimlik ve güvenlik eksenlerinde nasıl farklı anlamlar kazandığını göstermektedir. Böylece kültürel miras, Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kuramsal tartışmalarıyla doğrudan ilişkilenen bir analiz alanı olarak konumlandırılmaktadır.

Çalışmanın sınırlılığı, belirli bir ülke, bölge veya tekil vaka incelemesine dayanmamasıdır. Bu tercih, makalenin kuramsal ve kavramsal niteliğinden kaynaklanmaktadır. Çalışma, kültürel mirasın Uluslararası İlişkiler kuramları içindeki genel konumunu ortaya koymayı hedeflediği için ayrıntılı bir saha araştırması veya belge analizi yürütmemektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, burada geliştirilen kuramsal çerçeveyi Türkiye'nin kültürel miras diplomasisi, UNESCO adaylık süreçleri, ihtilaflı miras alanları, somut olmayan kültürel mirasın dış politika söylemlerindeki kullanımı veya silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların korunması gibi başlıklarda ampirik olarak derinleştirebilir.

Bu çerçevede kültürel miras, geçmişe ilişkin bir koruma meselesinin ötesinde, uluslararası siyasetin güncel güç, kimlik, norm ve güvenlik tartışmalarını anlamaya imkân veren verimli bir kuramsal alan oluşturmaktadır. Devletlerin miras üzerinden kendilerini temsil etme biçimleri, uluslararası kurumların miras düzenleme kapasitesi, toplulukların hafıza ve aidiyet mücadeleleri ile çatışma ortamlarında mirasın güvenlik söylemine dâhil edilmesi, bu alanın Uluslararası İlişkiler disiplini açısından taşıdığı önemi açık biçimde ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511996306>
- Bendix, R. F., Eggert, A., & Peselmann, A. (Eds.). (2012). *Heritage regimes and the state*. Universitätsverlag Göttingen.
- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Forrest, C. (2010). *International law and the protection of cultural heritage*. Routledge.
- Harrison, R. (2013). *Heritage: Critical approaches*. Routledge.
- Keohane, R. O. (1984). *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton University Press.
- Labadi, S. (2013). *UNESCO, cultural heritage, and outstanding universal value: Value-based analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions*. AltaMira Press.
- Meskel, L. (2018). *A future in ruins: UNESCO, World Heritage, and the dream of peace*. Oxford University Press.
- Meskel, L., & Liuzza, C. (2022). The world is not enough: New diplomacy and dilemmas for the World Heritage Convention at 50. *International Journal of Cultural Property*, 29(4), 391–407. <https://doi.org/10.1017/S0940739122000030>
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. Alfred A. Knopf.
- Nye, J. S., Jr. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
- Nye, J. S., Jr. (2011). *The future of power*. PublicAffairs.
- O’Keefe, R. (2006). *The protection of cultural property in armed conflict*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494260>
- Smith, A. D. (1991). *National identity*. University of Nevada Press.
- Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Routledge.
- Tunbridge, J. E., & Ashworth, G. J. (1996). *Dissonant heritage: The management of the past as a resource in conflict*. John Wiley & Sons.
- UNESCO. (1972). *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. UNESCO.
- UNESCO. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. UNESCO.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Wæver, O. (1995). Securitization and desecuritization. In R. D. Lipschutz (Ed.), *On security* (pp. 46–87). Columbia University Press.
- Winter, T. (2015). Heritage diplomacy. *International Journal of Heritage Studies*, 21(10), 997–1015. <https://doi.org/10.1080/13527258.2015.1041412>